ความสำคัญของประมงพื้นบ้าน ในลำน้ำสาขาย่อยของแม่น้ำโขง

กรณีศึกษาลำเซบกและห้วยขะยุง ประเทศไทย

MSSRC
ศูนย์วิจัยสังคมอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง
คณะสิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

WISCONSIN
UNIVERSITY OF WISCONSIN-MADISON

Margaret A.Cargill
FOUNDATION

ชื่อหนังสือ **ความสำคัญของประมงพื้นบ้านในลำน้ำสาขาย่อยของแม่น้ำโขง กรณีศึกษาลำเซบกและห้วยขะยุง ประเทศไทย**

คณะผู้เขียน เอียน แบร์ด, กนกวรรณ มะโนรมย์, ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ และสุรสม กฤษณะจูฑะ

ภาพปกหน้า : ชาวบ้านบุ่งหาปลาในลำห้วยขะยุง (ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ ถ่ายภาพ)
ภาพปกหลัง : ชาวบ้านดุมใหญ่หาปลาด้วย “สวิง” เครื่องมือประมงพื้นบ้าน (ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ ถ่ายภาพ)

พิมพ์ครั้งที่ 1 พฤษภาคม 2561 จำนวนพิมพ์ 300 เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

ความสำคัญของประมงพื้นบ้านในลำน้ำสาขาย่อยของแม่น้ำโขง กรณีศึกษาลำเซบกและห้วยขะยุง ประเทศไทย. -- อุบลราชธานี : ศูนย์วิจัยสังคมอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2561.

80 หน้า.

1. ประมงน้ำจืด. 2. ประมงพื้นบ้าน 3. ประมงพื้นบ้าน -- การจัดการ. 4. ปลา -- อาหาร. I. เอียน แบร์ด, กนกวรรณ มะโนรมย์, ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์, สุรสม กฤษณะจูฑะ. II. ชื่อเรื่อง.

639.21

ISBN 978-974-523-372-0

แบบปก theFRiNGER’fRiENd +66 89 178 7839 gajasvasti@gmail.com

รูปเล่ม-พิมพ์ บริษัท ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป จำกัด โทร. 045 324 777-9
56 ถ.แก้วเสนา ต.วารินชำราบ อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี 34190

จัดพิมพ์ ศูนย์วิจัยสังคมอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และ มหาวิทยาลัยวิสคอนซิล-เมดิสัน สหรัฐอเมริกา

สนับสนุนการพิมพ์ มูลนิธิมาร์กาเร็ต เอ คาร์กิล (Margaret A. Cargill Foundation)

กิตติกรรมประกาศ

หนังสือเล่มนี้มาจากโครงการวิจัยเรื่อง“ผลกระทบของเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำต่อการประมงพื้นที่ในลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขงในประเทศไทย” ซึ่งการดำเนินการวิจัยนี้จะไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้หากไม่ได้รับความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด คณะผู้เขียนขอขอบพระคุณชาวบ้านทั้งหญิงและชายเป็นอย่างสูงที่อาสาสมัครเป็นนักวิจัยร่วมในโครงการที่คณะผู้วิจัยเรียกว่าอาสาสมัครจดบันทึกข้อมูลปลาจากห้วยขะยุงในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ บ้านสนามชัย หมู่ 10 ตำบลห้วยขะยุง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี บ้านบุ่ง และ หมู่ 4 ตำบลโนนกาเล็น อำเภอสำโรง และบ้านละลาย หมู่ 1 ตำบลละลาย อ.กันทรารักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ และจากลำน้ำเชบก จังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ บ้านท่าลาด หมู่ 6 และ หมู่ 11 ตำบลเหล่าแดง อำเภอดอนมดแดง บ้านหนองยาง หมู่ 8 ตำบลท่าเมือง อำเภอดอนมดแดง และบ้านดุมใหญ่ หมู่ 5 และ 6 ตำบลดุมใหญ่ อำเภอม่วงสามสิบ

นอกจากนี้คณะนักวิจัยขอขอบคุณข้าราชการทุกท่านจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ให้ข้อมูลและร่วมแลกเปลี่ยนข้อมูลประมง ได้แก่ ประมงจังหวัดศรีสะเกษ ประมงจังหวัดอุบลราชธานี ประมงจังหวัดอำนาจเจริญ ชลประทานจังหวัดศรีสะเกษ ชลประทานจังหวัดอุบลราชธานี เกษตรจังหวัด เขตอุทยานและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในพื้นที่ เจ้าหน้าที่และบุคลากรจากองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคประชาสังคม การไฟฟ้าแห่งประเทศไทย และ นักวิชาการจากมหาวิทยาลัย สุดท้ายนี้คณะผู้เขียนขอขอบคุณมูลนิธิมาร์กาเร็ต เอ คาร์กิล (Margaret A. Cargill Foundation) ที่สนับสนุนทุนวิจัย ตลอดจนมหาวิทยาลัยวิสนคอนซิล เมดิสัน และคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ในการสนับสนุนการวิจัยจนบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ

สารบัญ

กิตติกรรมประกาศ..... 3
สารบัญ..... 5
สารบัญตาราง..... 6
สารบัญรูปภาพ..... 7
สารบัญแผนภาพ..... 9
บทที่ 1 บทนำ..... 11
1.1 ความเป็นมาและจุดมุ่งหมาย..... 11
1.2 วิธีการวิจัยประมงพื้นบ้าน..... 15
บทที่ 2 ข้อมูลชนิดปลา และปริมาณปลาในลำเซบก..... 21
2.1 สภาพพื้นที่..... 21
2.2 ข้อมูลชนิดปลาและปริมาณปลาที่จับได้ในลำน้ำเซบก..... 22
บทที่ 3 ข้อมูลชนิดปลา ปริมาณปลาในลำน้ำห้วยขะยุง..... 40
3.1 สภาพพื้นที่..... 40
3.2 ข้อมูลชนิดปลาและปริมาณปลาที่จับได้ในห้วยขะยุง..... 44
บทที่ 4 การบริโภคปลาในลำน้ำสาขาย่อยของแม่น้ำโขง..... 61
4.1 การบริโภคปลาบ้านดุมใหญ่..... 65
4.2 การบริโภคปลาบ้านบุ่ง..... 68
บทที่ 5 แนวทางการบริหารจัดการประมงพื้นบ้านอย่างยั่งยืน..... 71
5.1 ความสำคัญของปลาต่อวิถีชีวิตและระบบนิเวศ..... 71
5.2 ปัญหาของการหาปลาและประมงพื้นบ้านในปัจจุบัน..... 72
5.3 แนวทางการพัฒนาประมงพื้นบ้านให้ยั่งยืน..... 74
5.4 สรุปและข้อเสนอแนะการจัดการประมงพื้นบ้านอย่างยั่งยืน..... 76
เอกสารอ้างอิง..... 79

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1 แสดงหมู่บ้านที่อยู่ในพื้นที่การศึกษา..... 13
ตารางที่ 2 รายชื่ออาสาสมัครบันทึกข้อมูลปลา..... 16
ตารางที่ 3 ข้อมูลชนิดปลา ปริมาณปลา และการอพยพของปลาในลำเซบก..... 31
ตารางที่ 4 ข้อมูลชนิดปลา ปริมาณปลา และ การอพยพของปลาในห้วยขะยุง..... 45
ตารางที่ 5 ข้อมูลการกระจายของชนิดปลาในห้วยขะยุง บ้านละลาย..... 57
ตารางที่ 6 รายชื่ออาสาสมัครบันทึกข้อมูลการบริโภค..... 63
ตารางที่ 7 ปริมาณการบริโภคปลาและอาหารโปรตีนอื่นของครัวเรือนอาสาสมัครฯ..... 65
ตารางที่ 8 ปริมาณการบริโภคปลาและสัตว์น้ำอื่น (บ้านดุมใหญ่)..... 66
ตารางที่ 9 ปริมาณการบริโภคปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ (บ้านบุ่ง)..... 69

สารบัญรูปภาพ

รูปที่ 1 แผนที่แสดงพื้นที่ศึกษาของโครงการ..... 12
รูปที่ 2 และ 3 การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการฯ วันที่ 25 พฤษภาคม 2560..... 14
รูปที่ 4 การประชุมกับชาวบ้านและอาสาสมัครผู้บันทึกข้อมูลปลาบ้านหนองยาง..... 16
รูปที่ 5 การประชุมชาวบ้านและอาสาสมัครผู้จดบันทึกข้อมูลปลาบ้านดุมใหญ่..... 18
รูปที่ 6 การตรวจสอบข้อมูลปลาและระบบนิเวศปลากับอาสาสมัครบันทึกข้อมูลปลาบ้านท่าลาด..... 19
รูปที่ 7 การตรวจสอบข้อมูลปลา และระบบนิเวศปลากับอาสาสมัครบันทึกข้อมูลปลาบ้านละลาย..... 19
รูปที่ 8 ประชุมตรวจสอบข้อมูลปลากับชาวบ้านและอาสมัครผู้จดบันทึกข้อมูลปลาบ้านบุ่ง..... 20
รูปที่ 9 การตรวจสอบข้อมูลปลาชาวบ้านและอาสาสมัครจดบันทึกข้อมูลปลาบ้านสนามชัย..... 20
รูปที่ 10 เขื่อนลำเซบก หรือฝายบ้านโอด ภายใต้โครงการโขงชีมูล..... 22
รูปที่ 11 ปลาขบ..... 23
รูปที่ 12 ปลาดุกมูล หรือ ปลาดุกเซ..... 24
รูปที่ 13 ปลาสร้อย..... 24
รูปที่ 14 ชาวบ้านท่าลาดใช้ “เบ็ด” จับปลาแขยงในลำเซบก..... 26
รูปที่ 15 ชาวบ้านท่าลาดใช้ “มอง” หาปลาในหนองหล่ม..... 26
รูปที่ 16 ชาวบ้านหนองยางใช้ “กวด” หรือ “อวน” ลากจับปลาในหนองชลประทาน..... 28
รูปที่ 17 ชาวบ้านหนองยางใช้ “ขา” หรือ “เสือนอนกิน” จับปลาในหนองชลประทาน..... 28
รูปที่ 18 ชาวบ้านดุมใหญ่ช่วยกันกู้ “เยาะ” ขึ้นจากน้ำและล้อมจับปลาด้วย “ดางเขียว”..... 30
รูปที่ 19 ชาวบ้านดุมใหญ่กับ “สวิง” เครื่องมือสำหรับส้อนหากุ้ง ปลา และสัตว์น้ำขนาดเล็ก..... 30
รูปที่ 20 เขื่อนหัวนา..... 41
รูปที่ 21 ฝายบ้านขะยุง ตำบลน้ำอ้อม อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ..... 43
รูปที่ 22 ปลาสาลี และปลาหมู หรือปลาแข้วไก้..... 44
รูปที่ 23 “ตุ้มปลากด” “ตุ้มลาน” และ “ตุ้มใหญ่” (ซ้ายไปขวา) ของชาวบ้านสนามชัย..... 53
รูปที่ 24 ชาวประมงรอหว่าน “แห” จับปลาบริเวณท้ายประตูระบายน้ำเขื่อนหัวนา..... 53
รูปที่ 25 ชาวบ้านบุ่งกับ “มอง” สำหรับจับปลารากกล้วย (ฮากก้วย)..... 55
รูปที่ 26 ชาวบ้านบุ่งในกิจกรรมการประมงที่เรียกในภาษาท้องถิ่นว่า “ไลม่อง (ไล่มอง)”..... 55
รูปที่ 27 น้ำตกวังใหญ่ในช่วงหน้าแล้ว..... 56
รูปที่ 28 “เลื้อน (อีจู้)” สำหรับจับปลาไหลของชาวบ้านละลาย..... 60
รูปที่ 29 ชาวบ้านละลายกับ “มอง” สำหรับหาปลาของครอบครัว..... 60

รูปที่ 30 ฝายคึกฤทธิ์ กั้นลำเซบกในเขตบ้านดุมใหญ่..... 62
รูปที่ 31 ห้วยขะยุงบริเวณบ้านบุ่ง ซึ่งปัจจุบันมีน้ำระดับน้ำสูงตลอดปี..... 63
รูปที่ 32 การประชุมทำความเข้าใจกับอาสาสมัครบันทึกการบริโภค บ้านดุมใหญ่..... 64
รูปที่ 33 ก้อยปลาใส่มดแดง..... 65
รูปที่ 34 วงอาหารกลางวันของคนหาปลา..... 68
รูปที่ 35 ปลาเป็นแหล่งอาหารโปรตีนที่สำคัญของคนในชนบท..... 71
รูปที่ 36 ลำห้วยขะยุงช่วงหน้าแล้ง..... 72
รูปที่ 37 การก่อสร้างฝายหรือเขื่อนขนาดต่างๆขวางลำน้ำ..... 73
รูปที่ 38 “ขาโฮเทค”..... 74
รูปที่ 39 เด็กน้อยอวดปลาที่จับได้..... 76
รูปที่ 40 การประชุมหารือกับกลุ่มชาวบ้าน..... 77

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่ 1 แสดงสรุปข้อมูลชนิดและปริมาณปลาบ้านท่าลาด..... 25
ตำบลท่าเมือง อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี
แผนภาพที่ 2 แสดงสรุปข้อมูลชนิดและปริมาณปลา บ้านหนองยาง..... 27
ตำบลท่าเมือง อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี
แผนภาพที่ 3 แสดงสรุปข้อมูลชนิดและปริมาณปลาบ้านดุมใหญ่ 29
ตำบลดุมใหญ่ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี
แผนภาพที่ 4 แสดงสรุปข้อมูลชนิดและปริมาณปลา บ้านสนามชัย..... 52
ตำบลห้วยขะยุง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
แผนภาพที่ 5 แสดงสรุปข้อมูลชนิดและปริมาณปลา บ้านบุ่ง..... 54
ตำบลโนนกาเล็น อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
แผนภาพที่ 6 แสดงสรุปข้อมูลชนิดและปริมาณปลาบ้านละลาย..... 59
ตำบลละลาย อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ
แผนภาพที่ 7 สัดส่วนการบริโภคปลาและอาหารโปรตีนอื่น (บ้านดุมใหญ่)..... 66
แผนภาพที่ 8 สัดส่วนการบริโภคปลาและสัตว์น้ำอื่น (บ้านดุมใหญ่)..... 67
แผนภาพที่ 9 สัดส่วนการบริโภคปลาและสัตว์น้ำจืดธรรมชาติ (บ้านดุมใหญ่)..... 67
จำแนกตามการได้มา
แผนภาพที่ 10 สัดส่วนการบริโภคปลาและอาหารโปรตีนอื่น (บ้านบุ่ง)..... 69
แผนภาพที่ 11 สัดส่วนการบริโภคปลาและสัตว์น้ำอื่น (บ้านบุ่ง)..... 69
แผนภาพที่ 12 สัดส่วนการบริโภคปลาและสัตว์น้ำจืดธรรมชาติ (บ้านบุ่ง)..... 70
จำแนกตามการได้มา

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและจุดมุ่งหมาย

ข้อมูลเกี่ยวกับประมงพื้นบ้านในลำน้ำสาขาย่อยของแม่น้ำโขงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของของประเทศไทยไม่ค่อยได้รับความสนใจศึกษามากนัก เนื่องจากนักวิชาการส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการศึกษาลำน้ำหลัก คือ แม่น้ำโขง และแม่น้ำสาขาหลัก เช่น แม่น้ำมูล และแม่น้ำชี นอกจากนี้ภาคราชการและรัฐบาลมักพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ในลำน้ำหลักและลำน้ำสาขาหลัก เช่น เขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำปากมูล หรือระบบชลประทานขนาดกลางและขนาดใหญ่ เช่น เขื่อนสิรินธร เขื่อนราษีไศล และเขื่อนหัวนา เป็นต้น เพื่อสร้างความเจริญเติบโตกับเศรษฐกิจภาพรวมของประเทศและภูมิภาค โดยที่โครงการเหล่านี้เป็นที่สนใจของคนในสังคมมากกว่าโครงการพัฒนาในลำน้ำสาขาเล็ก ๆ ของสาขาหลัก ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงรัฐบาลและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ให้ความสนใจพัฒนาโครงการชลประทานขนาดกลางและขนาดเล็กในลำน้ำสาขาย่อยจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ และด้วยงบประมาณจำนวนมากเช่นเดียวกัน

การดำเนินงานโครงการพัฒนาแหล่งน้ำในลำน้ำสาขาย่อยของแม่น้ำโขงในช่วงที่ผ่านมามักไม่ได้หยิบยกเอาข้อมูลด้านการประมงพื้นบ้านมาประกอบการพิจารณาอย่างจริงจัง เนื่องจากอาจเป็นเพราะไม่มีงานศึกษาทางวิชาการในการประกอบการตัดสินใจเชิงนโยบาย ตลอดจนไม่มีการศึกษาข้อมูลด้านต่าง ๆ ในลำน้ำสาขาย่อยอย่างเป็นระบบ อีกทั้งขาดการวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของผลกระทบอย่างรอบด้านต่อลำน้ำสาขาย่อยที่เกิดจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในลำน้ำสาขาสายหลัก เช่น เขื่อนปากมูล เขื่อนหัวนา หรือแม้แต่โครงการพัฒนาขนาดกลางในลำน้ำสาขาย่อยเอง เช่น เขื่อนลำเซบก หรือฝายบ้านโอด ตำบลท่าเมือง อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น

ข้อมูลในหนังสือเล่มนี้มาจากงานวิจัยเรื่อง “ผลกระทบของเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำต่อการประมงในแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขงในประเทศไทย” (Fisheries Impacts of Hydropower Dams on Thai Mekong Tributary Rivers) ซึ่งมีพื้นที่การศึกษาหลักอยู่ในลำเซบกและห้วยขะยุงที่เป็นลำน้ำสาขาย่อยของแม่น้ำโขง และเป็นลำน้ำสาขาสำคัญของแม่น้ำมูลตอนล่าง โดยที่แม่น้ำมูลถือเป็นลำน้ำสาขาหลักที่มีพื้นที่ลุ่มน้ำมากเป็นลำดับต้น ๆ ของแม่น้ำโขงที่เป็นแม่น้ำนานาชาติ ทั้งนี้คณะนักวิจัยได้เลือกลำน้ำสาขาย่อยทั้งสอง เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ได้รับการกล่าวถึงน้อยมากในแง่ผลกระทบในด้านต่าง ๆ รวมถึงด้านการประมง

ที่เกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อนปากมูล ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากจุดบรรจบแม่น้ำมูล-แม่น้ำโขงประมาณ 6 กิโลเมตร หรือห่างจากจุดบรรจบลำเซบก-แม่น้ำมูล และจุดบรรจบห้วยขะยุง-แม่น้ำมูล ประมาณ 50 และ 150 กิโลเมตร ตามลำดับ

เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการทำประมงของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาย่อยที่สะท้อนความเป็นจริงมากที่สุด คณะนักวิจัยได้คัดเลือกพื้นที่ศึกษาวิจัยในแต่ละลำน้ำ ๆ ละ 3 ชุมชน (รวมเป็น 6 ชุมชน จำนวน 8 หมู่บ้าน) โดยแต่ละชุมชนตั้งอยู่ในสภาพภูมิศาสตร์ นิเวศของลำน้ำ และสภาพสังคมเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน กล่าวคือ เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ (ดูตารางที่ 1) และอาศัยอาสาสมัครเก็บรวบรวมข้อมูลชนิดพันธุ์และปริมาณปลาที่คนในชุมชนสามารถจับขึ้นมาได้ด้วยวิธีการหรือเครื่องมือที่ใช้กันตามปกติในชีวิตประจำวัน ซึ่งจากการศึกษา พบว่า จำนวนกว่า 100 ชุมชน ตลอดลำห้วยขะยุงและลำเซบก พึ่งพาทรัพยากรปลาอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ รายหลักของชาวบ้านจำนวนหนึ่ง และรายได้เสริมของชาวบ้านจำนวนมาก ปลายังมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและการแลกเปลี่ยน นอกจากนี้ชาวบ้านมีองค์ความรู้เกี่ยวกับชนิดพันธุ์ปลา แหล่งหาปลา เครื่องมือการจับปลา ฤดูการอพยพ และระบบนิเวศปลาอย่างสำคัญอีกด้วย และความรู้ดังกล่าวได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนมาถึงปัจจุบัน

รูปที่ 1 แผนที่แสดงพื้นที่ศึกษาของโครงการ

ตารางที่ 1 แสดงหมู่บ้านที่อยู่ในพื้นที่การศึกษา

หมู่ที่	หมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	ลำน้ำ	พื้นที่
10	สนามชัย	ห้วยขะยุง	วารินชำราบ	อุบลราชธานี	ห้วยขะยุง	ปลายน้ำ
4	บุ่ง	โนนกาเล็น	สำโรง	อุบลราชธานี	ห้วยขะยุง	ปลายน้ำ
1	ละลาย	ละลาย	กันทรลักษ์	ศรีสะเกษ	ห้วยขะยุง	ต้นน้ำ
6	ท่าลาด	เหล่าแดง	ดอนมดแดง	อุบลราชธานี	ลำเซบก	ปลายน้ำ
11	ท่าลาด	เหล่าแดง	ดอนมดแดง	อุบลราชธานี	ลำเซบก	ปลายน้ำ
8	หนองยาง	ท่าเมือง	ดอนมดแดง	อุบลราชธานี	ลำเซบก	กลางน้ำ
5	ดุมใหญ่	ดุมใหญ่	ม่วงสามสิบ	อุบลราชธานี	ลำเซบก	ต้นน้ำ
6	ดุมใหญ่	ดุมใหญ่	ม่วงสามสิบ	อุบลราชธานี	ลำเซบก	ต้นน้ำ

งานวิจัยชิ้นนี้มาจากความร่วมมือการวิจัยระหว่างนักวิชาการจากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และมหาวิทยาลัยวิสคอนซิล-เมดิสัน ประเทศสหรัฐอเมริกา ที่ได้ดำเนินการวิจัยระหว่างปี พ.ศ. 2560-2557 ผ่านกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่เป็นผู้หาปลาประจำในฐานะอาสาสมัครผู้จดบันทึกข้อมูลการจับปลา นอกจากนี้ข้อมูลส่วนหนึ่งในหนังสือนี้ยังมาจากการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง ความสำคัญของประมงพื้นบ้านในแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขง ประเทศไทย” เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2560 ณ โรงแรมยูเพลส มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ซึ่งมีผู้เข้าร่วมสัมมนาจำนวน 54 คน ได้แก่ ชาวบ้านในพื้นที่วิจัย ประมงจังหวัดศรีสะเกษ ประมงจังหวัดอุบลราชธานี ประมงจังหวัดอำนาจเจริญ ชลประทานจังหวัดศรีสะเกษ ชลประทานจังหวัดอุบลราชธานี เกษตรจังหวัด เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรัก บุคลากรจากองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคประชาสังคม การไฟฟ้าแห่งประเทศไทย และนักวิชาการในมหาวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ของ **(หนึ่ง)** เพื่อนำเสนอผลการศึกษาวิจัยข้อมูลประมงพื้นที่ในลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขงในประเทศไทยได้แก่ลำเซบกและห้วยขะยุง **(สอง)** เพื่อแลกเปลี่ยนสถานการณ์ประมงพื้นบ้านระหว่างนักวิชาการ ชาวบ้าน ข้าราชการ นักพัฒนาเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และ **(สาม)** เพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์และจัดการประมงพื้นบ้านให้เหมาะสมและยั่งยืนภายใต้การบริหารจัดการน้ำของหน่วยงานราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

กนกวรรณ มะโนรมย์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 2 และ 3 การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการฯ เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2560 ณ โรงแรมยูเพลส มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

นอกจากนี้หนังสือเล่มนี้ยังได้รวบรวมข้อมูลการบริโภคปลาของชาวบ้านในห้วยขะยุง 1 ชุมชน ได้แก่ บ้านบุ่ง หมู่ที่ 4 ตำบลโนนกาเล็น อำเภอสำโรง และลำเซบก 1 ชุมชน ได้แก่ บ้านดุมใหญ่ หมู่ที่ 5 และ 6 ตำบลดุมใหญ่ อำเภอม่วงสามสิบ เพื่อชี้ให้เห็นว่าปลาที่ชาวบ้านหาได้จากลำน้ำสาขานั้นถูกนำมาใช้ในด้านใดบ้างและในปริมาณมากน้อยเพียงใด โดยเฉพาะในแง่ของอาหารที่ได้จากปลาและสัตว์น้ำจืดชนิดอื่น เมื่อเปรียบเทียบกับอาหารโปรตีนจากแหล่งอื่น ๆ

การเก็บข้อมูลการบริโภคปลาดำเนินการโดยการมีส่วนร่วมบันทึกข้อมูลการบริโภคอาหารในแต่ละมื้อของครัวเรือนอาสาสมัครชาวบ้านจำนวน 12 ราย (ในจำนวนนี้เป็นผู้หญิง 10 ราย และผู้ชาย 2 ราย) ซึ่งได้รับการคัดเลือกจากกลุ่มผู้นำชาวบ้าน และทำงานร่วมกับผู้ช่วยนักวิจัยที่เป็นนักศึกษาปริญญาโทที่ได้ทุนการศึกษาวิจัยจากโครงการวิจัย เริ่มต้นจากการออกแบบแบบบันทึกข้อมูล และการชี้แจงทำความเข้าใจเกี่ยวกับการบันทึกข้อมูลอาหารจากปลาและอาหารอื่น ๆ ที่บริโภค ซึ่งครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับชนิด ปริมาณ และแหล่งที่มาของอาหารแต่ละชนิดที่บริโภคในแต่ละมื้อ รวมถึงการสัมภาษณ์คนหาปลาและผู้บันทึกข้อมูลการบริโภค ผู้รู้ ผู้นำชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสังเกตแบบมีส่วนร่วมจากเข้าร่วมกิจกรรมบางอย่างที่สำคัญ เช่น การหาปลา และการทำอาหารจากปลา เป็นต้น

1.2 วิธีการวิจัยประมงพื้นบ้าน

ข้อมูลปลาที่นำเสนอในหนังสือเล่มนี้ได้มาจากการจดบันทึกของชาวบ้านผู้เป็นอาสาสมัครบันทึกข้อมูลปลา ซึ่งมีทั้งหมดมีจำนวน 32 คน จาก 6 หมู่บ้าน (ดูตารางที่ 2) โดยในแต่ละหมู่บ้านมีอาสาสมัครบันทึกข้อมูลการจับปลาพร้อมกัน 5 คน ทั้งหมดเป็นชาวบ้านเพศชายวัยกลางคนที่หาปลาเป็นประจำ มีประสบการณ์ในการหาปลาเป็นเวลานาน มีความรู้เกี่ยวกับชนิดพันธุ์ปลา แหล่งหาปลา แหล่งเพาะพันธุ์ปลา และฤดูการอพยพของปลา ในการคัดเลือกอาสาสมัครนั้น ทีมผู้วิจัยได้ประสานกับผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่เพื่อเลือกผู้ทำหน้าที่บันทึกข้อมูลการจับปลาตามความสมัครใจ โดยผู้นั้นต้องเป็นผู้หาปลาเป็นประจำด้วยเครื่องมือการหาปลาที่มีอยู่แล้วของตนเอง และกำหนดให้อาสาสมัครหาปลาตามปกติเช่นที่เคยทำ รวมถึงบันทึกข้อมูลเฉพาะวันที่ลงหาปลาเท่านั้น ในกรณีอาสาสมัครบางคนมีความจำเป็นหรือต้องการหยุดบันทึกข้อมูล ผู้นำชุมชนร่วมกับคณะผู้วิจัยจะหารือกันและหาอาสาสมัครชาวบ้านคนอื่นมาทำหน้าที่แทน

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 4 การประชุมกับชาวบ้านและอาสาสมัครผู้บันทึกข้อมูลปลาบ้านหนองยาง

ตารางที่ 2 รายชื่ออาสาสมัครบันทึกข้อมูลปลา

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ชุมชน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	ลำน้ำ
1	นายวิรัช สารีอาจ	บุ่ง	โนนกาเล็น	สำโรง	อุบลราชธานี	ห้วยขะยุง
2	นายสมคิด บุดดาลี	บุ่ง	โนนกาเล็น	สำโรง	อุบลราชธานี	ห้วยขะยุง
3	นายสมพร วงศ์ศิลป์	บุ่ง	โนนกาเล็น	สำโรง	อุบลราชธานี	ห้วยขะยุง
4	นายบุญมี มีสง่า	บุ่ง	โนนกาเล็น	สำโรง	อุบลราชธานี	ห้วยขะยุง
5	นายสุนทร บุญประวัติ	บุ่ง	โนนกาเล็น	สำโรง	อุบลราชธานี	ห้วยขะยุง
6	นายลอนดอน ขาวสั้น	บุ่ง	โนนกาเล็น	สำโรง	อุบลราชธานี	ห้วยขะยุง
7	นายสงัด คำเหลือ	ละลาย	ละลาย	กันทรลักษ์	ศรีสะเกษ	ห้วยขะยุง
8	นายไพรี ทองทา	ละลาย	ละลาย	กันทรลักษ์	ศรีสะเกษ	ห้วยขะยุง
9	นายเที่ยง แทนหอม	ละลาย	ละลาย	กันทรลักษ์	ศรีสะเกษ	ห้วยขะยุง
10	นายไสว คำทรัพย์	ละลาย	ละลาย	กันทรลักษ์	ศรีสะเกษ	ห้วยขะยุง
11	นายธานี คูลธิ	ละลาย	ละลาย	กันทรลักษ์	ศรีสะเกษ	ห้วยขะยุง
12	นายคงศักดิ์ อบทอง	สนามชัย	ห้วยขะยุง	วารินชำราบ	อุบลราชธานี	ห้วยขะยุง
13	นายสำรอง บุราเกษ	สนามชัย	ห้วยขะยุง	วารินชำราบ	อุบลราชธานี	ห้วยขะยุง
14	นายคำดี พยามาตร	สนามชัย	ห้วยขะยุง	วารินชำราบ	อุบลราชธานี	ห้วยขะยุง

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ชุมชน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	ลำน้ำ
15	นายทวี พันธุ์บุปผา	สนามชัย	ห้วยขะยุง	วารินชำราบ	อุบลราชธานี	ห้วยขะยุง
16	นายบุญล้อม ชาตะเคน	สนามชัย	ห้วยขะยุง	วารินชำราบ	อุบลราชธานี	ห้วยขะยุง
17	นายเกรียงไกร โสโพ	หนองยาง	ท่าเมือง	ดอนมดแดง	อุบลราชธานี	ลำเซบก
18	นายจำรัส สายตรง	หนองยาง	ท่าเมือง	ดอนมดแดง	อุบลราชธานี	ลำเซบก
19	นายสุพันธ์ จันทร์สว่าง	หนองยาง	ท่าเมือง	ดอนมดแดง	อุบลราชธานี	ลำเซบก
20	นายทวี รูปช้าง	หนองยาง	ท่าเมือง	ดอนมดแดง	อุบลราชธานี	ลำเซบก
21	นายอุทัย บุญสน	หนองยาง	ท่าเมือง	ดอนมดแดง	อุบลราชธานี	ลำเซบก
22	นายจูมพล จันสว่าง	หนองยาง	ท่าเมือง	ดอนมดแดง	อุบลราชธานี	ลำเซบก
23	นายกัน แสงสุข	ท่าลาด	เหล่าแดง	ดอนมดแดง	อุบลราชธานี	ลำเซบก
24	นายประพันธ์ วงศ์ดาว	ท่าลาด	เหล่าแดง	ดอนมดแดง	อุบลราชธานี	ลำเซบก
25	นายถาวร เนาว์ราช	ท่าลาด	เหล่าแดง	ดอนมดแดง	อุบลราชธานี	ลำเซบก
26	นายจันทร์ดี ก้อนสุวรรณ	ท่าลาด	เหล่าแดง	ดอนมดแดง	อุบลราชธานี	ลำเซบก
27	นายอ้วน เงาทอง	ท่าลาด	เหล่าแดง	ดอนมดแดง	อุบลราชธานี	ลำเซบก
28	นายสุธี อุนาพันธ์	ดุมใหญ่	ดุมใหญ่	ม่วงสามสิบ	อุบลราชธานี	ลำเซบก
29	นายสุวรรณ พูดเพราะ	ดุมใหญ่	ดุมใหญ่	ม่วงสามสิบ	อุบลราชธานี	ลำเซบก
30	นายไสว สีฐา	ดุมใหญ่	ดุมใหญ่	ม่วงสามสิบ	อุบลราชธานี	ลำเซบก
31	นายสวัสดิ์ จำชาติ	ดุมใหญ่	ดุมใหญ่	ม่วงสามสิบ	อุบลราชธานี	ลำเซบก
32	นายบำรุง คงสุข	ดุมใหญ่	ดุมใหญ่	ม่วงสามสิบ	อุบลราชธานี	ลำเซบก

ก่อนที่อาสาสมัครชาวบ้านผู้จดบันทึกข้อมูลปลาจะเริ่มดำเนินการจดข้อมูล นักวิจัยจากโครงการ ได้แก่ รองศาสตราจารย์ เอียน แบร์ด[1] และผู้ร่วมวิจัยจากคณะศิลปศาสตร์ ได้อบรมชี้แจงวิธีการจดบันทึกข้อมูลปลา โดยเน้นให้อาสาสมัครบันทึกชื่อปลาลงในสมุดบันทึกที่นักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยมอบให้ตามเสียงเรียกในภาษาท้องถิ่นที่ตนเองคุ้นเคย พร้อมกับมอบตาชั่งให้อาสาสมัครชั่งน้ำหนักของปลาที่จับได้โดยแยกชั่งน้ำหนักปลาตามแต่ละชนิดแล้วจึงบันทึกข้อมูล ทั้งนี้ อาสาสมัครต้องจดข้อมูลทั้งชนิดปลา (ชื่อปลา) น้ำหนัก วันเวลาที่หาปลา รวมทั้งเครื่องมือที่ใช้จับปลาท้องถิ่นแต่ละชนิดที่ชาวบ้านใช้ เช่น มอง แห เบ็ด สวิง จั่น ลอบ ไซ ขา เป็นต้น

[1] รองศาสตราจารย์ เอียน แบร์ด จากมหาวิทยาลัยวิสคอนซิล-เมดิสัน ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์สูงจากการวิจัยการประมงพื้นบ้านมาเป็นระยะเวลานานในประเทศลาว คือในพื้นแม่น้ำโขง ในพื้นที่สีพันดอน แขวงจำปาสัก ซึ่งเคยทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้กับชาวบ้านในพื้นที่ดังกล่าว จนกลายเป็นพื้นที่ศึกษาดูงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ปลาในลำน้ำโขงและประเทศไทย

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 5 การประชุมชาวบ้านและอาสาสมัครผู้จดบันทึกข้อมูลปลาบ้านดุมใหญ่

ผู้ช่วยนักวิจัยได้แก่นักศึกษาระดับปริญญาโทที่ทำงานภายใต้โครงการวิจัยนี้ จะตรวจสอบข้อมูลปลากับอาสาสมัคร และนำข้อมูลปลาที่ได้บันทึกลงในฐานข้อมูลในแต่ละเดือนและประมวลข้อมูลด้วยระบบโปรแกรมคอมพิวเตอร์ จากนั้นนำข้อมูลที่ได้สองปีซึ่งเป็นข้อมูลปลาตลอดทั้งปี ครอบคลุมฤดูฝน ฤดูแล้ง และฤดูหนาว มาจัดหมวดหมู่ให้เห็นชัดเจน พร้อมกับระบุชื่อวิทยาศาสตร์ของปลาแต่ละชนิดเพื่อกำกับชื่อปลาที่เป็นภาษาท้องถิ่น ชนิด น้ำหนัก และปริมาณปลา และเมื่อตรวจสอบข้อมูลจากฐานข้อมูลแล้ว นักวิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดมาตรวจสอบความถูกต้องเพื่อขจัดปัญหาความคลาดเคลื่อนของข้อมูล จากนั้นจึงนำข้อมูลดังกล่าวกลับไปสอบถามตรวจสอบความถูกต้องและยืนยันข้อมูลทั้งหมดกับอาสาสมัครผู้จดบันทึกข้อมูลปลาอีกครั้ง นอกจากนี้ยังได้ร่วมกับอาสาสมัครผู้จดบันทึกข้อมูลปลา ผู้ใหญ่บ้านและผู้แทนจากองค์การบริหารส่วนตำบล และชาวบ้าน วิเคราะห์ลักษณะการอพยพปริมาณปลาที่จับได้ ฤดูกาลอพยพ รวมทั้งสอบถามเหตุผลที่ปลาชนิดมีปริมาณมากหรือน้อย สาเหตุที่ปลาบางชนิดหาได้ หาไม่ได้ หรือไม่ปรากฏในลำน้ำในปัจจุบัน

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 6 การตรวจสอบข้อมูลปลาและระบบนิเวศปลากับอาสาสมัครบันทึกข้อมูลปลาบ้านท่าลาด

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 7 การตรวจสอบข้อมูลปลาและระบบนิเวศปลากับอาสาสมัครบันทึกข้อมูลปลาบ้านละลาย

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 8 ประชุมตรวจสอบข้อมูลปลากับชาวบ้านและอาสมัครผู้จดบันทึกข้อมูลปลาบ้านบุ่ง

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 9 การตรวจสอบข้อมูลปลาชาวบ้านและอาสาสมัครจดบันทึกข้อมูลปลาบ้านสนามชัย

บทที่ 2
ข้อมูลชนิดปลา และปริมาณปลาในลำเซบก

2.1 สภาพพื้นที่

ลำเซบกเป็นลำน้ำสาขาสายสำคัญของแม่น้ำมูลหรือลุ่มน้ำมูล โดยตัวลำเซบกสายหลักมีต้นกำเนิดอยู่ในเขตอำเภอลืออำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ ไหลลงทางทิศใต้ผ่านพื้นที่บ้านดุมใหญ่และทำหน้าที่เป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดอำนาจเจริญ ก่อนเข้าสู่พื้นที่อำเภอตระการพืชผล ดอนมดแดง และบรรจบกับแม่น้ำมูลที่บ้านปากเซ อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี รวมระยะทางประมาณ 150 กิโลเมตร มีปริมาณน้ำท่าตามธรรมชาติปีละประมาณ 1,986 ล้านลูกบาศก์เมตร คิดเป็นร้อยละ 10.18 ของปริมาณน้ำท่าตามธรรมชาติทั้งหมดของลุ่มน้ำมูล และมีพื้นที่ลุ่มน้ำประมาณ 3,665 ตารางกิโลเมตร (กรมชลประทาน, 2555) อยู่ในเขตอำเภอเมืองอำเภอม่วงสามสิบ อำเภอเหล่าเสือโก้ก อำเภอดอนมดแดง อำเภอตาลสุม อำเภอตระการพืชผล อำเภอเขมราฐ อำเภอโพธิ์ไทร และอำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี อำเภอเมืองอำนาจเจริญ อำเภอปทุมราชวงศา อำเภอพนา อำเภอลืออำนาจ และอำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ (กิตตินันท์ วรอนุวัฒนกุล และคณะ, 1-2, 2553) ทั้งนี้ปัจจุบันพื้นที่ส่วนใหญ่ของลุ่มน้ำลำเซบกมากถึงร้อยละ 77.42 ถูกใช้เป็นพื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ตั้งชุมชน และสิ่งปลูกสร้าง อีกส่วนหนึ่งร้อยละ 14.38 เป็นพื้นที่ป่า ซึ่งในจำนวนนี้มากกว่าครึ่งหนึ่งเป็นป่ารอสภาพฟื้นฟู

ขณะเดียวกันลำเซบกจัดเป็นพื้นที่รับผลกระทบจากโครงการขนาดใหญ่แต่มิได้มีการกล่าวถึงและไม่เป็นที่รับรู้มากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับแม่น้ำมูลสายหลักที่มีเขื่อนปากมูลกั้นบริเวณบ้านหัวเห่ว อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งก่อสร้างแล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ.2536 และตั้งอยู่ห่างออกไปจากจุดบรรจบลำเซบกกับแม่น้ำมูลประมาณ 50 กิโลเมตร เขื่อนปากมูลส่งผลกระทบต่อการอพยพของปลาจากแม่น้ำโขงสู่แม่น้ำมูลและทำให้พันธุ์ปลาที่พบในลำน้ำมูลลดลงไปมาก (WCD, 2000) ในกรณีลำเซบกซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำมูลที่ตั้งอยู่ไม่ไกลมากนักจากเขื่อนปากมูล พบว่า ยังไม่มีข้อมูลการศึกษาทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล โดยเฉพาะในเรื่องการอพยพของปลาและปริมาณปลาที่จับได้หลังการสร้างเขื่อนปากมูลแต่อย่างใด นอกจากนี้ภายในลำเซบกเองก็มีสร้างเขื่อนลำเซบกหรือฝายบ้านโอด [2] กั้นลำเซบกบริเวณบ้านโอด ตำบลท่าเมือง อำเภอดอนมดแดง เพื่อทำหน้าที่บริหารจัดการน้ำภายใต้โครงการโขง ชี มูล ตามแผนพัฒนา

[2] ดำเนินการก่อสร้างโดยกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน แต่ต่อมาได้โอนมาอยู่ในความรับผิดชอบของกรมชลประทาน

ระยะที่ 1 (พ.ศ.2543-2535) ซึ่งยังไม่ได้มีการศึกษาผลกระทบต่อปลาในพื้นที่เช่นกัน ขณะที่ข้อมูลภาคสนามของคณะผู้ศึกษาระหว่างปี พ.ศ. 2559-2557 พบว่า ชาวบ้านในพื้นที่ซึ่งยังคงดำรงชีพด้วยการอาศัยพึ่งพาทรัพยากรธรรมปลาในลำน้ำ แต่ปริมาณปลาที่จับลดจำนวนลงมากภายหลังการสร้างเขื่อนปากมูล และปลาบางชนิดที่เคยจับได้ก่อนหน้านี้กลับไม่พบอีกเลย เช่น ปลาแข้ (*Bagarius yarrelli*) เป็นต้น

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 10 เขื่อนลำเซบก หรือฝายบ้านโอด ภายใต้โครงการโขงชีมูล

2.2 ข้อมูลชนิดปลาและปริมาณปลาที่จับได้ในลำเซบก

ข้อมูลปลาที่นำเสนอในส่วนนี้ประกอบด้วยชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อท้องถิ่น การพบและการอพยพ นอกจากนี้ยังนำเสนอความเชื่อมโยงระหว่างปลาจับได้กับการมีเขื่อนปากมูลที่ตั้งอยู่ไม่ไกลมากนัก และฝายบ้านโอดที่อยู่ในลำเซบกเอง ในแง่การการคงอยู่ หรือการสูญหายไป ซึ่งช่วยบ่งชี้ให้เห็นถึงผลกระทบจากเขื่อนทั้งสองแห่งดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

เอียน แบร์ด @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 11 ปลาขบ

การศึกษาครั้งนี้ พบว่า ในรอบ 2 ปี ชาวบ้านผู้เป็นอาสาสมัครจดบันทึกข้อมูลปลาจาก 3 หมู่บ้านในพื้นที่ลำเซบก สามารถจับปลาได้รวมทั้งสิ้น 100 กว่าชนิด โดย 10 อันดับแรกของชนิดปลาที่จับได้ในหมู่บ้านท่าลาด ซึ่งเป็นหมู่บ้านปลายน้ำที่ตั้งอยู่ห่างจากแม่น้ำมูลประมาณ 10 กิโลเมตร ได้แก่ ปลาสะกาง ปลาข่อ ปลาคุยลาม ปลาปาก ปลาดุก ปลาค้าว ปลาก่า ปลาตอง ปลาส่อย และปลาอีทัย ตามลำดับ (ดูรายระเอียดในแผนภาพที่ 1) ส่วนปลาที่จับได้มาก 10 อันดับแรกในหมู่บ้านหนองยาง ซึ่งเป็นหมู่บ้านกลางน้ำ ได้แก่ ปลากุ่ม ปลาสะกาง ปลาค้าว ปลากด ปลาหางแดง ปลาตอง ปลาส่อย ปลาคุยลาม ปลานาง และปลาเข็ง (ดูแผนภาพที่ 2) ส่วนปลาที่จับได้มาก 10 อันดับแรกในหมู่บ้านดุมใหญ่ ซึ่งตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ต้นน้ำ ได้แก่ ปลากุ่ม ปลาอีทัย ปลาขาวส่อย ปลากะแงง ปลากด ปลากคุยลาม ปลาข่อ ปลาสูด ปลาอีก่ำ และปลาบู่ (ดูแผนภาพที่ 3) เป็นที่น่าสังเกตว่าหมู่บ้านดุมใหญ่ซึ่งเป็นหมู่บ้านต้นน้ำสามารถจับปลาได้ในปริมาณปลามากที่สุด เนื่องจากมีพื้นที่ชุ่มน้ำที่เกิดจากฝายคึกฤทธิ์เอื้ออำนวยให้เป็นที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมของปลา รองลงมาคือหมู่บ้านท่าลาด และหนองยาง ตามลำดับ

เอียน แบร์ด @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 12 ปลาดุกมูล หรือ ปลาดุกเซ

เอียน แบร์ด @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 13 ปลาสร้อย

แผนภาพที่ 1 แสดงสรุปข้อมูลชนิดและปริมาณปลา บ้านท่าลาด ตำบลท่าเมือง อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 14 ชาวบ้านท่าลาดใช้ “เบ็ด” จับปลาแขยงในลำเซบก

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 15 ชาวบ้านท่าลาดใช้ “มอง” หาปลาในหนองหล่ม หนองน้ำสาธารณะของหมู่บ้านริมลำเซบก

แผนภาพที่ 2 แสดงสรุปข้อมูลชนิดและปริมาณปลา บ้านหนองยาง ตำบลท่าเมือง อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี

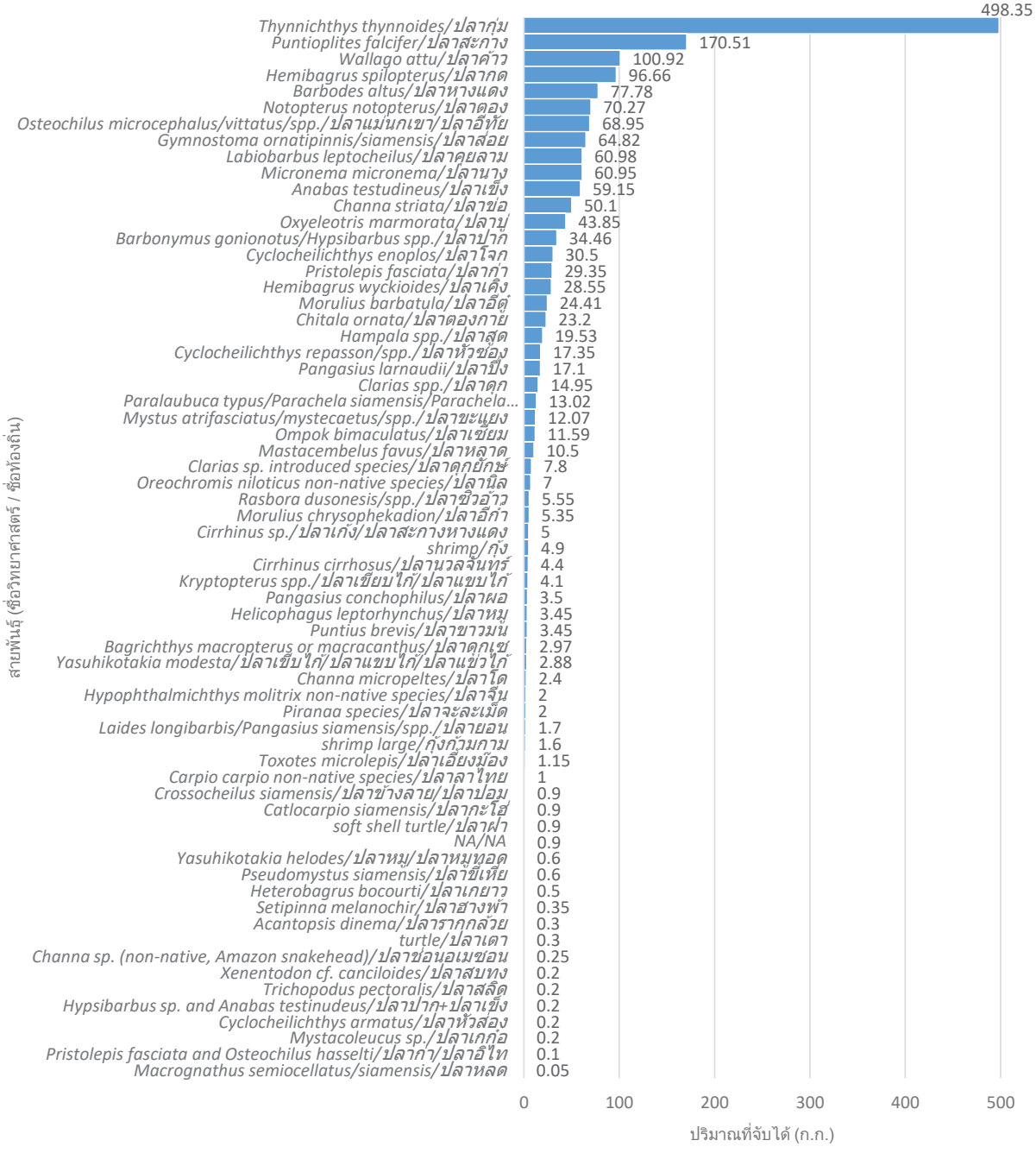

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 16 ชาวบ้านหนองยางใช้ “กวด” หรือ “อวน” ลากจับปลาในหนองชลประทาน เพื่อทำอาหารสำหรับงานบุญสงกรานต์ของหมู่บ้าน

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 17 ชาวบ้านหนองยางใช้ “ขา” หรือ “เสือนอนกิน” จับปลาในหนองชลประทาน

แผนภาพที่ 3 แสดงสรุปข้อมูลชนิดและปริมาณปลา บ้านดุมใหญ่ ตำบลดุมใหญ่ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี

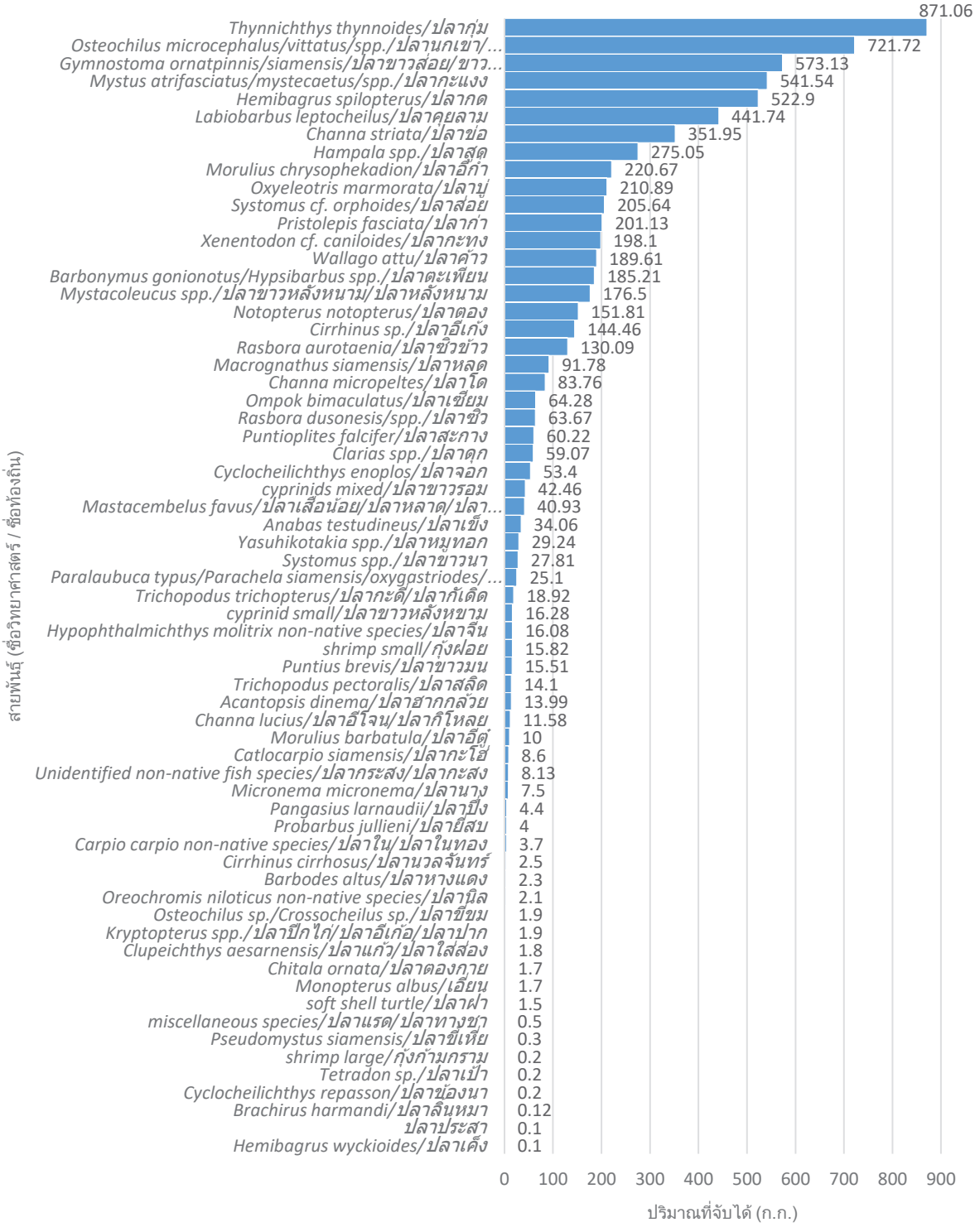

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 18 ชาวบ้านดุมใหญ่ช่วยกันกู้ “เยาะ” ขึ้นจากน้ำและล้อมจับปลาด้วย “ดางเขียว”

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 19 ชาวบ้านดุมใหญ่กับ “สวิง” เครื่องมือสำหรับส้อนหากุ้ง ปลา และสัตว์น้ำขนาดเล็ก

ตารางที่ 3 ข้อมูลชนิด การพบ และการอพยพของปลาในลำเซบก

ชื่อปลา		การพบและการอพยพของปลา		
ชื่อวิทยาศาสตร์	**ชื่อท้องถิ่น**	**หมู่บ้านท่าลาด**	**หมู่บ้านหนองยาง**	**หมู่บ้านดุมใหญ่**
Bagarius yarrelli	ปลาแข้ (Pla khae)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ จำนวนมากอพยพในฤดูน้ำหลาก/ ถูกปิดกั้นการอพยพโดยเขื่อนปากมูล	ไม่พบข้อมูลการจับ/ พบขนาดเล็กมากเมื่อปีที่แล้ว/ ไม่พบมา 30 ปีแล้ว/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อน	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่รู้จัก
Belodontichthys truncatus	ปลาขบ (Pla khop)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ จำนวนมากอพยพระหว่างเดือนมิถุนายนและกรกฎาคม/ ถูกปิดกั้นการอพยพโดยเขื่อนปากมูล	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ปัจจุบันไม่พบแล้วแต่เคยจับได้มาก่อน/ ถูกปิดกั้นการอพยพโดยเขื่อน	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้
Bagrichthys macropterus and Bagrichthys macracanthus	ปลาดุกมูล/ ปลาดุกเซ (Pla dook mun/ Pla dook sae/ Pla khai lae)	จับได้ปริมาณเล็กน้อย (0.96 ก.ก.)/ จับได้มากในอดีต/ อพยพจากแม่น้ำโขงช่วงต้นฤดูฝน/ ถูกปิดกั้นการอพยพโดยเขื่อนปากมูล/ พบเห็นปลาดุกมูลโดยโดยทั่วไป	จับได้ปริมาณเล็กน้อย (2.97ก.ก.) อพยพช่วงฤดูฝน/ปัจจุบันลดลงไปมาเนื่องจากเขื่อน	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้
Hemibagrus wyckioides	ปลาเคิง (Pla kheung)	พบปริมาณปลาชนิดนี้บ้าง (5.61 ก.ก.)/ ปลาประจำท้องถิ่นไม่เคลื่อนย้าย	พบปริมาณปลาชนิดนี้พอสมควร(28.55 ก.ก.)/ บางส่วนอพยพบางส่วนไม่อพยพ	พบปริมาณปลาชนิดนี้น้อยมาก (0.1 ก.ก.)/ เป็นปลาหายากและปริมาณการจับได้ก็น้อยมาก
Hemibagrus cf. spilopterus/ wyckii	ปลากด/ ปลากดซวง/ ปลากดหม้อ (Pla kot/ Pla kot suang/ Pla kot maw)	พบปลาชนิดนี้โดยทั่วไป (147.5 ก.ก.)/ ปลากดอพยพในระยะใกล้ ๆ	พบปลาชนิดนี้โดยทั่วไป (96.66 ก.ก.)/ บางส่วนอพยพไปต้นน้ำ บางส่วนไม่อพยพ	พบปลาชนิดนี้โดยทั่วไป (552.9 ก.ก.) ไม่พบปลากด
Mystus spp.	ปลาขะแยง (Pla khayaeng)	พบปลาชนิดนี้โดยทั่วไป (255.76 ก.ก.)/ อพยพระยะใกล้ ๆ เท่านั้น	พบปริมาณปลาชนิดนี้บ้าง (12.07 ก.ก.)/ ในอดีตอาจมีมากกว่านี้/ อาศัยในน้ำลึก/ ถูกปิดกั้นโดยฝายบ้านโอด	พบปลาชนิดนี้จำนวนมาก (541.54 ก.ก.) (ใช้เครื่องมือหลายชนิดในการจับ รวมทั้งตาข่ายพลาสติกสีเขียว)

ชื่อปลา		การพบและการอพยพของปลา		
ชื่อวิทยาศาสตร์	**ชื่อท้องถิ่น**	**หมู่บ้านท่าลาด**	**หมู่บ้านหนองยาง**	**หมู่บ้านดุมใหญ่**
Wallago attu	ปลาค้าว (Pla khao)	พบปลาชนิดนี้โดยทั่วไป (147.4ก.ก.) คาดว่าวางไข่ที่ห้วยแสง มะฮัง และวังโฮ และอพยพมาจากแม่น้ำมูล	พบปลาชนิดนี้โดยทั่วไป (100.92 ก.ก.) คาดว่าวางไข่ที่ห้วยขุหลุที่ยังไม่มีเขื่อน	พบปลาชนิดนี้โดยทั่วไป (189.61ก.ก.) คาดว่าวางไข่ที่ห้วยไผ่
Wallago leeri	ปลาคูน (Pla khoon)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่พบแล้วในปัจจุบัน/ ในอดีตมีการจับได้ที่ห้วยมะฮัง เป็นไปได้ว่าการอพยพบางส่วนถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	ไม่พบข้อมูลการจับ/ เคยจับได้ในอดีต แต่ปัจจุบันไม่พบ/ เขื่อนไม่ส่งผลกระทบต่อปลาชนิดนี้/ สมัยก่อนใช้จี๊บในการจับ	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้
Pangasius sanitwongsei	ปลาลื่ม/ ปลาหลิ่ง (Pla leum/ Pla ling)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้
Pangasius bocourti	ปลายาง/ ปลาหอย (Pla yang/ Pla hoi)	มีข้อมูลการจับเล็กน้อย (2.29 ก.ก.) จับได้เมื่อน้ำลดลงในช่วงฤดูฝน/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	มีข้อมูลการจับเล็กน้อย (3.45 ก.ก) / พบมากในอดีต/ว่ายน้ำได้เก่ง/ บางส่วนสามารถว่ายอพยพไปตอนบนได้/ ได้รับผลกระทบหนักจากเขื่อนปากมูลและฝายบ้านโอด	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้
Helicophagus waandersii	ปลาสวายหนู (Pla sawai noo)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ยังมีอยู่เล็กน้อย/ ในอดีตพบมากในช่วงต้นฤดูฝน/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่พบแล้วในปัจจุบัน/ ในอดีตจับได้เล็กน้อย/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและฝายบ้านโอด	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้
Pangasius hypophthalmus	ปลาสวาย (Pla swai)	มีข้อมูลการจับเล็กน้อย (2.3ก.ก)/ หรืออาจจะเป็นปลาที่ถูกเพาะเลี้ยง/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้

ชื่อปลา		การพบและการอพยพของปลา		
ชื่อวิทยาศาสตร์	**ชื่อท้องถิ่น**	**หมู่บ้านท่าลาด**	**หมู่บ้านหนองยาง**	**หมู่บ้านดุมใหญ่**
Pangasius krempfi	ปลาซวย (Pla suay)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ แต่ยังสามารถพบเล็กน้อยและมีการจับบ้าง/ ในอดีตมีอยู่มากในช่วงมิถุนายนถึงสิงหาคม/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	ไม่พบข้อมูลการจับ/ เคยจับได้ในอดีตแต่ปัจจุบันค่อนข้างจับได้ยาก/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	ไม่พบข้อมูลการจับ/ เคยจับได้ในอดีตเล็กน้อย/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล
Pangasius conchophilus	ปลาเผาะ (Pla pho)	มีน้อยมากและส่วนใหญ่จะพบเป็นตัวใหญ่ในช่วงฤดูฝน (2.1 ก.ก.)/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	ปัจจุบันจับได้เล็กน้อย (3.5 ก.ก.)/ ในอดีตจับได้โดยทั่วไป/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้
Pangasius larnaudii	ปลาปึ่ง (Pla peung)	พบข้อมูลการจับบ้างราว 8.1 ก.ก./ แต่บางส่วนเป็นปลาจากโรงเพาะเลี้ยงที่หลุดออกมา และบางส่วนเป็นปลาธรรมชาติ	พบข้อมูลการประมาณ 17.1 ก.ก./ เป็นปลาที่แข็งแรง/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล/ พบตัวเล็กในช่วงเดือนสิงหาคม	พบข้อมูลการจับบ้าง (4.4 ก.ก.)/ อดีตเคยอพยพไปยังต้นน้ำ/ เชื่อว่าปลาส่วนใหญ่ที่ถูกจับได้น่าจะหลุดมาจากโรงเพาะเลี้ยง/ ในกรณีน้ำท่วมจะมีปลาชนิดนี้หลุดมาให้จับได้เยอะ
Pangasius macronema/ pleurotaenia/ Laides sp.	ปลายอน (Pla yawn)	พบข้อมูลการจับบ้างประมาณ 10.3 ก.ก. (4 สายพันธุ์)/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลในช่วงต้นฤดูฝน/ ยังเหลืออยู่ปัจจุบันเล็กน้อย	มีข้อมูลการจับได้น้อยเพียง 1.7 ก.ก. (4 สายพันธุ์)/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล/ แต่ละปีจับได้น้อยมาก	ไม่พบข้อมูลการจับ/ เคยจับได้เพียงแค่สายพันธุ์เดียว/ เคยจับได้เฉพาะตอนที่ปลาอพยพไปยังต้นน้ำ/ ปัจจุบันไม่พบ
Pangasius polyuranodon	ปลายอนหยวก (Pla yawn yuak)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ แต่ก่อนจับได้แค่ในฤดูฝน/ บางส่วนถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	ไม่พบข้อมูลการจับ/ จับได้แค่เฉพาะช่วงฤดูฝน/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้
Micronema apogon	ปลาสะงั่ว (Pla sangooa)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ เคยจับได้แค่ในอดีต/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	ไม่พบข้อมูลการจับ/ เคยจับได้ในอดีต/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่รู้จัก

ชื่อปลา		การพบและการอพยพของปลา		
ชื่อวิทยาศาสตร์	**ชื่อท้องถิ่น**	**หมู่บ้านท่าลาด**	**หมู่บ้านหนองยาง**	**หมู่บ้านดุมใหญ่**
Micronema bleekeri	ปลานางเงิน (Pla nang ngeun/ Pla kayt)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ เคยจับได้ในอดีต/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่พบแล้วในปัจจุบัน/ ในอดีตเคยจับได้ในช่วงเดือนตุลาคม หลังจากปลาอพยพไปยังต้นน้ำ/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้
Micronema micronema	ปลานาง (Pla nang)	พบข้อมูลการจับประมาณ 25.1 ก.ก./ ฝายบ้านโอด ปิดกั้นเวลาอพยพล่องลำน้ำ	จับได้โดยทั่วไปประมาณ (60.95 ก.ก)/ พบเจอในบริเวณน้ำลึก/ เวลาอพยพล่องลำน้ำจะถูกปิดกั้นโดยฝายบ้านโอด	พบข้อมูลการจับบ้างประมาณ (7.5 ก.ก)/ ปลาชนิดนี้จะไม่อพยพไปไกลมาก
Hemisilurus mekongensis	ปลานางแดง (Pla nang daeng)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ เคยจับได้แค่ในอดีตแต่ปัจจุบันไม่พบ/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้
Anguilla marmorata	ปลาไหลไฟฟ้า (Pla lai fai fa)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้/ เคยได้ยินชื่อแต่ไม่เคยพบเจอ	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้
Osphronemus exodon	ปลาเหม่น/ ปลาเม่น (Pla men)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ เคยจับได้ในอดีต/ ปัจจุบันไม่พบอีกแล้ว/ การสูญหายไม่ใช่เพราะผลกระทบจากเขื่อน	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยรู้จักมาก่อน	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้
Boesemania microlepis	ปลากวง (Pla kooang)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้/ แหล่งน้ำไม่ลึกมากพอจะเป็นที่อยู่อาศัย	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้

ชื่อปลา		การพบและการอพยพของปลา		
ชื่อวิทยาศาสตร์	**ชื่อท้องถิ่น**	**หมู่บ้านท่าลาด**	**หมู่บ้านหนองยาง**	**หมู่บ้านดุมใหญ่**
Probarbus jullieni	ปลาอีสก/ ปลาอีสบ (Pla ee sok/ Pla ee sop)	พบข้อมูลการจับได้เพียง 1.1 ก.ก./ ในอดีตไม่เคยมีมาก่อน/ ที่จับได้อาจจะเป็นปลาที่หลุดมาจากโรงเพาะเลี้ยง	ไม่พบข้อมูลการจับ/ เคยจับได้ในอดีตเมื่อ 20 กว่าปีก่อน/ มีปลาชนิดนี้หลุดมาจากโรงเพาะเลี้ยงค่อนข้างเยอะ	พบข้อมูลการจับ 4 ก.ก./ เป็นปลาที่หลุดมาจากโรงเพาะเลี้ยง
Catlocarpo siamensis	ปลากะโห่ (Pla kaho/ Pla saho/ Pla Kaman)	พบข้อมูลการจับน้อยมาก (0.9 ก.ก.)/ เป็นปลาที่พบได้เป็นบางช่วงเวลา	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้/ มีปลาชนิดนี้หลุดมาจากโรงเพาะเลี้ยงในพื้นที่เมื่อ 23- ปีก่อน/ ส่วนปลาธรรมชาติชนิดนี้เคยถูกจับได้เมื่อหลายปีมาแล้ว	พบข้อมูลการจับประมาณ 8.6 ก.ก./ ในอดีตไม่เคยพบ/ ที่จับได้นั้นเชื่อว่าเป็นปลาที่หลุดมากจากโรงเพาะเลี้ยง
Mekongina erythrospila	ปลาสะอี (Pla sa-ee)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้
Labeo sp. and Bangana behri	ปลาหว่าซวง/ ปลาหว่าหน่านอ (Pla wa suang/ pla wa na no)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้
Morulius barbatula	ปลาอีตู๋ (Pla ee tu)	พบข้อมูลการจับทั้งปีเพียง 7.8 ก.ก./ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	พบข้อมูลการจับ 24.41 ก.ก./ อาศัยอยู่บริเวณน้ำลึก/ เส้นทางอพยพสั้น /ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	พบข้อมูลการจับประมาณ 10 ก.ก./ ไม่ได้จับได้โดยปกติ
Morulius chrysophekadion	ปลาอีก่ำ (Pla khi kam)	พบข้อมูลการจับในหนึ่งปีราว 34.17 ก.ก./ บางส่วนเป็นปลาที่อยู่ประจำแต่บางส่วนเป็นปลาอพยพมา/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	พบข้อมูลการจับ 5.35 ก.ก./ อาศัยอยู่บริเวณน้ำลึก/ เส้นทางอพยพสั้น/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	มีข้อมูลการจับปริมาณเยอะมาก 220.67 ก.ก./ หากปีไหนน้ำหลากจะจับได้เยอะมากขึ้น

ชื่อปลา		การพบและการอพยพของปลา		
ชื่อวิทยาศาสตร์	**ชื่อท้องถิ่น**	**หมู่บ้านท่าลาด**	**หมู่บ้านหนองยาง**	**หมู่บ้านดุมใหญ่**
Scaphognathops bandanensis and Scaphognathops stejnegeri	ปลาปากเปี่ยน (Pla pak pian)	พบข้อมูลการจับเล็กน้อย 1.12 ก.ก./ อาจจะเป็นสายพันธุ์ *S. stejnegeri/ ในอดีตจับได้เป็นฝูงในช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคม/ปัจจุบันจับได้เป็นตัว/ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล/ พบเจอมากในปี 2545 ตอนที่เปิดเขื่อนปากมูล*	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ชาวบ้านรายงานว่าอาจจะเป็นเพราะแหล่งน้ำในหมู่บ้านหนองยางมีลักษณะเป็นดินทราย ไม่เหมาะแก่การอยู่อาศัยของปลาชนิดนี้ ซึ่งไม่เหมือนหมู่บ้านท่าลาดที่เป็นเกาะแก่งใต้น้ำ	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้
Hypsibarbus spp.	ปลาปาก/ ปลาตะเพียน (Pla pak/ Pla tapian)	จับได้โดยทั่วไป (181 ก.ก.)/ มีหลายสายพันธุ์/เชื่อว่าบางส่วนที่จับได้น่าจะเป็นปลาจากโรงเพาะเลี้ยงที่หลุดมา และมีบางส่วนที่เป็นปลาที่พบตามธรรมชาติ	จับได้โดยทั่วไปประมาณ 34.46 ก.ก./ เป็นปลาที่หลุดมาจากโรงเพาะเลี้ยง	จับได้โดยทั่วไป 185.21 ก.ก./ ในพื้นที่นี้พบสองสายพันธุ์/ สายพันธุ์หนึ่งเรียกว่า ปลาปาก ส่วนอีกสายพันธุ์เรียกว่า ปลาตะเพียน
Cosmochilus harmandi	ปลาหมากบาน (Pla mak ban)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่พบแล้วในปัจจุบัน/ สูญหายไปเพราะเขื่อนปากมูล	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้
Paralaubuca typus	ปลาแตบ/ ปลาแปบ (Pla taep/ Pla paep)	ยังสามารถพบเจอได้เป็นฝูงแต่เป็นตัวเล็ก/ มีข้อมูลการจับ 4.41 ก.ก./ พบว่าจำนวนลดลงมากจากในอดีต/บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	พบข้อมูลการจับ 13.02 ก.ก./ จำนวนลดลงมากจากในอดีต / มีทั้งปลาท้องถิ่นและปลาอพยพ/ จำนวนที่ลดลงนั้นเป็นผลมาจากเขื่อนต่าง ๆ	พบข้อมูลการจับประมาณ 25.01 ก.ก./ บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพมาจากท้ายน้ำ และตอนนี้ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนต่าง ๆ / พบเจอ 1 สายพันธุ์

ชื่อปลา		การพบและการอพยพของปลา		
ชื่อวิทยาศาสตร์	**ชื่อท้องถิ่น**	**หมู่บ้านท่าลาด**	**หมู่บ้านหนองยาง**	**หมู่บ้านดุมใหญ่**
Gymnostoma spp.	ปลาส่อย (Pla soi)	พบข้อมูลการจับ 75.59 ก.ก./ มีทั้งปลาท้องถิ่นและปลาอพยพ/ พบ 2 สายพันธุ์/ ปลาอพยพถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	สามารถจับได้โดยทั่วไป (64.82 ก.ก.) / มีทั้งปลาท้องถิ่นและปลาอพยพ แต่ปลาอพยพนั้นไม่สามารถอพยพผ่านเขื่อนได้เนื่องจากถูกปิดกั้น/ ชอบอพยพในกระแสน้ำที่ไหลแรง	พบข้อมูลการจับในปริมาณมาก 573.13 ก.ก. / สำหรับปลาท้องถิ่นสามารถจับได้ทั้งปี ส่วนปลาอพยพต้องรอตอนที่ปลาอพยพมาจากขาล่อง
Labiobarbus leptochilus	ปลาคุยลาม (Pla khuay lam)	จับได้โดยทั่วไปตลอดทั้งปี (201.89 ก.ก.) / บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น/ บางส่วนเป็นปลาที่อพยพขึ้นไปต้นน้ำ/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	จับได้โดยทั่วไป (60.98 ก.ก.)/ มีทั้งปลาท้องถิ่นและปลาอพยพ/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	พบข้อมูลการจับปริมาณมาก 441.79 ก.ก.
Cirrhinus microlepis	ปลาพอน (Pla phone)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ เคยจับได้ในอดีตแต่ไม่พบแล้วหลังจากเขื่อนปากมูลถูกสร้าง	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ปัจจุบันไม่เคยจับได้/ เคยจับได้เยอะมากในอดีต	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้
Thynnichthys thynnoides	ปลากุ่ม (Pla kum)	พบข้อมูลการจับโดยทั่วไป 168.6 ก.ก./ เส้นทางอพยพสั้น/อพยพในช่วงต้นฤดูฝน	เป็นชนิดสายพันธุ์ปลาที่จับได้เยอะที่สุด (498.35 ก.ก.)/ ปลาชนิดนี้ส่วนมากจับได้ใต้ฝายบ้านโอด เพราะกำลังพยายามอพยพไปยังต้นน้ำ/ มีทั้งปลาท้องถิ่นและปลาอพยพ	เป็นชนิดสายพันธุ์ปลาที่จับได้เยอะที่สุด (871.06 ก.ก.)/ ช่วงเวลาอพยพคือช่วงต้นฤดูฝน/ ช่วงวางไข่จะส่งเสียง
Puntioplites falcifer	ปลาสะกาง/ ปลาเก้ง (Pla sakang/ Pla kaeng)	เป็นชนิดสายพันธุ์ปลาที่จับได้เยอะที่สุด (457.95 ก.ก.)/ เป็นไปได้ว่าอพยพมาจากแม่น้ำมูล	เป็นชนิดสายพันธุ์ปลาที่จับได้เยอะที่สุดเป็นอันดับที่สอง (170.51 ก.ก.)/ จับได้เยอะบริเวณใต้ฝายบ้านโอดขณะกำลังอพยพไปยังต้นน้ำ	พบข้อมูลการจับประมาณ 60.22 ก.ก.

ชื่อปลา		การพบและการอพยพของปลา		
ชื่อวิทยาศาสตร์	**ชื่อท้องถิ่น**	**หมู่บ้านท่าลาด**	**หมู่บ้านหนองยาง**	**หมู่บ้านดุมใหญ่**
Cyclocheilichtys enoplos	ปลาจอก/ ปลาโจก (Pla jok/ Pla jawk)	พบข้อมูลการจับ 39.79 ก.ก./ มีทั้งปลาท้องถิ่นและปลาอพยพ/ ส่วนมากเป็นปลาขนาดเล็ก/ ปลาอพยพถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	พบข้อมูลการจับ 30.5 ก.ก./ ปลาท้องถิ่นที่จับได้มีจำนวนลดลงในแต่ละปี/ ปลาอพยพถูกปิดกั้นโดยเขื่อน	พบข้อมูลการจับ 53.4 ก.ก./ มีทั้งปลาท้องถิ่นและปลาอพยพ/ แต่ก่อนปลาจะอพยพไปต้นน้ำ แต่ปัจจุบันไม่พบการอพยพเพราะถูกปิดกั้นโดยเขื่อน
Tenualosa thibaudeaui	ปลาหมากผาง (Pla mak phang)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ในหนึ่งปีอาจจะจับได้แค่เพียงหนึ่งตัว/ แต่ก่อนจับได้จำนวนมาก	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่สามารถจับได้แล้ว/ แต่ก่อนจับได้มาก	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้
Yasuhikotakia modesta	ปลาเขียบไก้/ ปลาแขบไก้/ ปลาแข่วไก้/ ปลาหมู (Pla moo/ Pla moo man/ Pla kheo kai)	มีข้อมูลการจับได้เพียง 5.59 ก.ก. รวมกับสายพันธุ์ *Y. helodes/* มีทั้งปลาท้องถิ่นและปลาอพยพ/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	พบข้อมูลการจับเล็กน้อย (2.88 ก.ก.)/ มีทั้งปลาท้องถิ่นและปลาอพยพ/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อน	มีข้อมูลการจับ 29.24 ก.ก. รวมกับสายพันธุ์ *Y. helodes/* ในอดีตมีจำนวนมากกว่านี้ อพยพมาจากแม่น้ำโขงในช่วงต้นฤดูฝน/ ปัจจุบันถูกปิดกั้นโดยเขื่อน
Yasuhikotakia helodes/spp.	ปลาหมู/ ปลาหมูทอด (Pla moo/ pla moo thawt)	ดูข้อมูลสายพันธุ์ *Y. modesta* (อาสาสมัครบันทึกเป็นชนิดเดียวกัน)	พบข้อมูลการจับน้อยมาก (0.6 ก.ก.)/ ข้อมูลเหมือนกับ *Y. modesta*	ดูข้อมูล *Y. modesta* (อาสาสมัครบันทึกเป็นชนิดเดียวกัน)
Brachiris/ Achiroides sp./ spp.	ปลาลิ้นหมา/ ปลาป่าน (Pla lin ma/ Pla pan)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ น่าจะได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล	ไม่พบข้อมูลการจับ/ มีการจับแต่จะทิ้งและไม่ได้บันทึก/ เชื่อว่าหากกินปลาชนิดนี้จะทำให้ลืมภรรยาและลูกตัวเอง	พบข้อมูลการจับได้น้อยมาก (0.12 ก.ก.)/ โดยทั่วไปจะทิ้งเนื่องจากเป็นปลาที่มีเนื้อน้อยไม่นิยมกิน

ชื่อปลา		การพบและการอพยพของปลา		
ชื่อวิทยาศาสตร์	**ชื่อท้องถิ่น**	**หมู่บ้านท่าลาด**	**หมู่บ้านหนองยาง**	**หมู่บ้านดุมใหญ่**
Setipinna melanchor	ปลาแมว (Pla meow)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ นานครั้งจะสามารถจับได้/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	มีข้อมูลการจับน้อยมาก (0.35 ก.ก.)/ ในอดีตสามารถจับได้โดยทั่วไป/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล)	ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้
Macrochirichthys macrochirus	ปลาฮางพ่า/ ปลากะดับพ่า (Pla hang pha/ Pla kadap pha)	พบข้อมูลการจับเพียงเล็กน้อย (0.88 ก.ก.)/ สามารถจับได้ในช่วงฤดูฝน/ เขื่อนปากมูลปิดกั้นทางอพยพ		ไม่พบข้อมูลการจับ/ ไม่เคยจับได้

บทที่ 3
ข้อมูลชนิดปลา และปริมาณปลาในห้วยขะยุง

3.1 สภาพพื้นที่

ห้วยขะยุงตั้งอยู่ทางด้านฝั่งขวาของลุ่มน้ำมูล โดยลำห้วยขะยุงสายหลักมีต้นกำเนิดจากเทือกเขาด้านทิศใต้บริเวณชายแดนไทย-กัมพูชาในเขตอำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ไหลผ่านอำเภอเบญจลักษณ์ อำเภอโนนคูณ อำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ และกลายเป็นเส้นกันเขตแดนระหว่างอำเภอสำโรง และอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี กับอำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ก่อนจะบรรจบกับแม่น้ำมูลบริเวณเหนือที่ตั้งเขื่อนหัวนา และจุดบรรจบชี-มูล มีความยาวลำน้ำประมาณ 175 กิโลเมตร พื้นที่ลุ่มน้ำประมาณ 3,356 ตารางกิโลเมตร และมีปริมาณน้ำท่าตามธรรมชาติประมาณปีละ 1,466 ล้านลูกบาศก์เมตร หรือประมาณร้อยละ 7.53 ของปริมาณน้ำท่าตามธรรมชาติทั้งหมดของลุ่มน้ำมูล (แอสดีคอน คอร์ปอเรชั่น, 2555, 2)

เกษตรกรที่อาศัยในห้วยขะยุงส่วนหนึ่งมีการปรับการดำรงชีพผนวกตัวเองเข้ากับระบบทุนนิยมเสรี เนื่องจากการถูกเชื่อมต่อด้วยการคมนาคมที่ทันสมัยเข้ากับกรุงเทพฯ เมืองศูนย์กลางของประเทศ โดยมีการสร้างทางรถไฟถึงบ้านห้วยขะยุงตั้งแต่ปี 2473 ทำให้กลายเป็นพื้นที่หน้าด่านของจังหวัดอุบลฯ ที่ทุนนิยมจากส่วนกลางเข้ามาถึงได้อย่างสะดวก ขณะเดียวกันกิจกรรมการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ถนนหนทาง เขื่อน รวมถึงการพัฒนาและส่งเสริมทางด้านเศรษฐกิจต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระยะต่อมา ส่งผลให้นิเวศวิทยาของลำน้ำ ลำน้ำสาขา และแม่น้ำมูลที่เป็นลำน้ำสาขาหลักของแม่น้ำโขงเปลี่ยนแปลงไป กระทบต่อความเป็นอยู่ดั้งเดิมของคนในท้องถิ่น ซึ่งต้องพึ่งพาห้วยขะยุงทั้งในแง่ที่เป็นแหล่งน้ำสำหรับการอุปโภคบริโภค และแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรกรรม รวมไปถึงการเป็นแหล่งที่มาของอาหารโปรตีนและรายได้ที่สำคัญ ซึ่งก็คือ “ปลา” อย่างไรก็ตามคนห้วยขะยุงได้ปรับตัว และบางส่วนยังคงมีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับ “ปลา” อย่างแนบแน่นทั้งในแง่เศรษฐกิจและวัฒนธรรมมาจนปัจจุบัน

แม้ว่าในห้วยขะยุงสายหลักจะยังไม่มีการก่อสร้างโครงการเขื่อนหรือฝายขนาดใหญ่ แต่ลำห้วยขะยุงตอนล่างก็มีสภาพกลายเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่อ่างเก็บน้ำเขื่อนหัวนา ซึ่งเป็นโครงการขนาดใหญ่ภายใต้โครงการโขงชีมูลที่ก่อสร้างขึ้นกั้นลำแม่น้ำมูลบริเวณบ้านกอก ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ห่างจากปากห้วยขะยุงหรือจุดบรรจบกับแม่น้ำมูลไปทางด้านท้ายน้ำเพียงประมาณ 1 กิโลเมตรเศษ นับตั้งแต่เขื่อนแห่งนี้

เริ่มเก็บกักน้ำในปี 2557 เป็นต้นมา และเมื่อเลยจากเขื่อนหัวนาไปยังปลายน้ำห่างไปประมาณ 150 กิโลเมตร ก็เป็นที่ตั้งของเขื่อนปากมูล ซึ่งงานศึกษาหลายชิ้นระบุว่าเป็นปราการสำคัญที่ขวางกั้นการอพยพของปลาดังที่ได้กล่าวแล้ว และชาวประมงในลุ่มน้ำสาขาของแม่น้ำมูลแห่งนี้เชื่อว่าเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ปลาบางชนิดที่สำคัญสูญหายไป เช่น ปลาแข้ และปลาบางชนิดลดลงเป็นจำนวนมากเช่นกัน เช่น ปลาดุกมูล

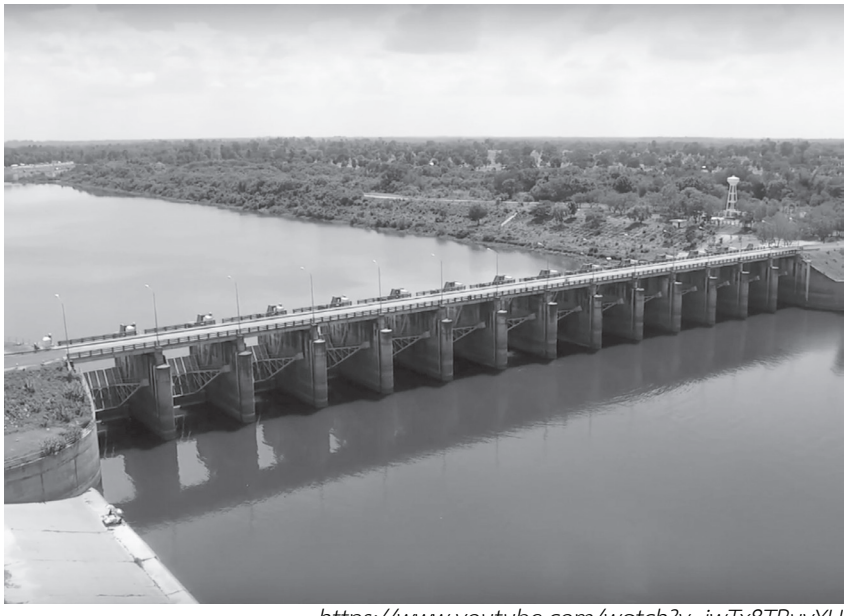

https://www.youtube.com/watch?v=iwTx8TRuyYU

รูปที่ 20 เขื่อนหัวนา

ในปัจจุบันกรมชลประทานกำลังจัดทำแผนสร้างเขื่อนขึ้นกั้นห้วยขะยุงสายหลักบริเวณพื้นที่ต้นน้ำในเขตตำบลละลาย อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ เรียกว่า โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยขะยุง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาแหล่งน้ำสนับสนุนการอุปโภคบริโภค และการเพาะปลูกฤดูฝน 20,000 ไร่ ฤดูแล้ง 1,200 ไร่ รวมถึงการสนับสนุนแนวนโยบายการพัฒนาพื้นที่เพื่อความมั่นคงของชาติในพื้นที่ชายแดนไทย – กัมพูชา ทั้งนี้ในเบื้องต้นคาดว่าโครงการจะทำให้เกิดอ่างเก็บน้ำความจุประมาณ 40 ล้านลูกบาศก์เมตร ที่ระดับเก็บกักปกติ ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดราว 3,625 ไร่ ในจำนวนนี้ประมาณ 2,050 ไร่ อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งส่วนใหญ่ประชาชนเข้าจับจองทำประโยชน์ทางการเกษตรอยู่แล้ว และอีกประมาณ 1,575 ไร่ อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรัก ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่มีความสำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง การดำเนินโครงการนี้จึงเข้าข่ายต้องจัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมก่อน ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2535

อย่างไรก็ตามองค์การบริหารส่วนตำบลละลาย ซึ่งเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีอำนาจหน้าที่ในการพัฒนาและดูแลปกป้องทรัพยากรท้องถิ่นมีมติอย่างเป็นเอกฉันท์ “ยืนยันให้ยกเลิกการโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยขะยุง” ตามหนังสือที่ ศก 79901/29 ลงวันที่ 16 มกราคม 2547 (กรมชลประทาน, 2558) และต่อมายังยืนยันมติเดิม “ไม่เห็นชอบในการดำเนินโครงการ” เมื่อวันที่ 17 กันยายน 2550 (สภานิติบัญญัติแห่งชาติ, 2558) สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านละลาย บ้านโนนมีชัย และบ้านก่อ ซึ่งคาดว่าจะเป็นผู้ได้รับผลกระทบเนื่องจากการสูญเสียที่ดินทำกิน และแสดงเจตนารมณ์ไม่เห็นด้วย พร้อมกับมีความกังวลเกี่ยวกับการดำเนินโครงการนี้ ดังจะเห็นได้จากการเรียกร้อง (ในการประชุมเชิงปฏิบัติการ เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2560) ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องศึกษาผลกระทบอย่างละเอียดรอบด้าน รับฟังเสียงของประชาชนที่จะได้รับผลกระทบให้มากที่สุด และคำนึงถึงผลได้ผลเสียที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนและระบบนิเวศเป็นหลักก่อนการตัดสินใจดำเนินโครงการ

แต่ความพยายามในการผลักดันโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยขะยุงยังคงเป็นไปอย่างต่อเนื่องและเข้มข้น ทั้งจากกรมชลประทานที่มีหน้าที่โดยตรงในการพัฒนาแหล่งน้ำ และโดยเฉพาะบทบาทต่อโครงการนี้ของทหารที่ทำหน้าที่ด้านความมั่นคง ทั้งนี้กองทัพภาคที่ 2 ให้ความสำคัญกับโครงการห้วยขะยุงที่คาดว่าจะต้องใช้งบประมาณการก่อสร้างราว 500 ล้านบาท โดยถือเป็นโครงการที่มีความจำเป็นในการดำเนินการตามแผนพัฒนาเพื่อความมั่นคงในพื้นที่ภาคอีสานตอนล่าง และ “เป็นแนวป้องกันประเทศที่สามารถจำกัดแนวทางการเคลื่อนของข้าศึกให้น้อยลง” พร้อมกับได้มีหนังสือขอรับการสนับสนุน เร่งรัดและยืนยันความจำเป็นในการดำเนินโครงการจำนวน 7 ครั้ง นับตั้งแต่ปี 2533 เป็นต้นมา โครงการนี้ยังได้รับการพิจารณาผลักดันโดยสภานิติบัญญัติแห่งชาติอีกทางหนึ่งด้วย ทั้งนี้คณะกรรมาธิการวิสามัญพิจารณาศึกษา ติดตาม และแก้ไขปัญหาการจัดการน้ำแบบบูรณาการ (มีพลเอกอกนิษฐ์ หมื่นสวัสดิ์ สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ และเพื่อนร่วมรุ่นโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี และหัวหน้าคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ – คสช. เป็นประธาน) ได้หยิบยกขึ้นโครงการนี้ขึ้นมาศึกษาเป็นกรณีจำเพาะในฐานะโครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อความมั่นคงในพื้นที่ตามแนวชายแดน (ร่วมกับโครงการอ่างเก็บน้ำอื่น ๆ รวม 6 โครงการ) และต่อมามีข้อเสนอให้รัฐบาลใช้อำนาจบริหารพิเศษในการดำเนินโครงการนี้ควบคู่ไปกับกระบวนการเพิกถอนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า โดยไม่ต้องจัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม และให้ข้อมูลว่าองค์การบริหารส่วนตำบลละลาย (ซึ่งเดิมเคยมีมติอย่างเป็นเอกฉันท์ยืนยันให้ยกเลิก

โครงการฯ) มีหนังสือสนับสนุนการดำเนินโครงการนี้จำนวน 4 ครั้ง ระหว่างปี 2551-2558 ดังปรากฏในรายงาน “การพิจารณาศึกษาโครงการพัฒนาแหล่งน้ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อความมั่นคง และโครงการอื่น ๆ ที่มีความสำคัญ” ของคณะกรรมาธิการวิสามัญฯ (สภานิติบัญญัติแห่งชาติ, อ้างแล้ว)[3]

นอกจากที่กล่าวแล้ว จากการลงพื้นที่และสำรวจข้อมูลจากเอกสาร พบว่า ปัจจุบันมีโครงการฝายขนาดเล็กกั้นห้วยขะยุงสายหลักแล้วเสร็จแล้วอย่างน้อย 5 แห่ง ซึ่งทั้งหมดอยู่ในเขตจังหวัดศรีสะเกษ ได้แก่ 1) โครงการฝายบ้านสะพุง ตำบลคูบ อำเภอน้ำเกลี้ยง 2) โครงการฝายบ้านเวาะ ตำบลเหล่ากวาง อำเภอโนนคูณ 3) โครงการฝายบ้านขะยูง ตำบลน้ำอ้อม 4) โครงการฝายบ้านน้ำเย็น ตำบลเมือง และ 5) โครงการฝายบ้านกระมอล ตำบลทุ่งใหญ่ อำเภอกันทรลักษ์

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 21 ฝายบ้านขะยุง ตำบลน้ำอ้อม อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ

[3] ปัจจุบันกรมชลประทานได้ว่าจ้างบริษัท คอนซัลแทนท์ ออฟ เทคโนโลยี จำกัด (COT) เป็นผู้จัดทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม มีกำหนดแล้วเสร็จในเดือนกรกฎาคม 2561

3.2 ข้อมูลชนิดปลาและปริมาณปลาที่จับได้ในห้วยขะยุง

3.2.1 ข้อมูลปลาหมู่บ้านสนามชัย และหมู่บ้านบุ่ง (หมู่บ้านบริเวณปลายน้ำห้วยขะยุง)

ปลาที่อาสาสมัครชาวบ้านสนามชัยและบ้านบุ่งจับได้จากห้วยขะยุงในรอบสองปีมีจำนวนกว่า 80 ชนิด อย่างไรก็ตามพบว่าปลาหลายชนิดสูญหายไปเนื่องจากการก่อสร้างเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา เช่น ไม่พบปลาแข้ในบ้านสนามชัย ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ไม่ห่างจากเขื่อนหัวนา ขณะที่อาสาสมัครจากบ้านบุ่งจับปลาแข้ที่มีขนาดน้ำหนักตัวน้อยกว่า 1 กิโลกรัมได้เพียง 1 ตัว และคาดว่าเขื่อนห้วยขะยุงที่จะก่อสร้างทางตอนบนของลำน้ำจะส่งผลกระทบกับการประมงในพื้นที่บ้านสนามชัยและบ้านบุ่งเช่นเดียวกัน

10 อันดับแรกของชนิดปลาที่จับได้มากที่สุดในรอบสองปีในกรณีบ้านสนามชัย ได้แก่ ปลากุ่ม ซึ่งพบมากที่สุดถึง 1,447.69 กิโลกรัม มากกว่าปลาที่จับได้อันสองรองลงมาหลายเท่า ได้แก่ ปลาสะกาง ปลาปาก ปลาส่อย ปลาคุยลาม ปลากด ปลาอีตู๋ ปลาเล็นไฟ ปลานกเขา และปลานาง ตามลำดับ (ดูรายแผนภาพที่ 4) ส่วนปลาที่จับได้มาก 10 อันดับแรกในบ้านบุ่ง ซึ่งเป็นหมู่บ้านตอนกลางลำน้ำ ได้แก่ ปลาสะกาง ปลากุ่ม ปลายอน ปลากด ปลานาง ปลาส่อย ปลาเหล็กไฟ ปลาก่ำและปลาโด ตามลำดับ ทั้งนี้ปลาที่จับได้ในบ้านบุ่งมีปริมาณที่น้อยกว่าปลาที่จับได้ในบ้านสนามชัยที่อยู่ใกล้กับแม่น้ำมูลมาก (ดูแผนภาพที่ 5) เนื่องจากปริมาณปลาที่ชาวบ้านสนามชัยจับได้ครึ่งหนึ่งมาจากแม่น้ำมูล ในขณะที่ชาวบ้านบุ่งจับปลาส่วนใหญ่ได้จากห้วยขะยุง

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 22 ปลาสาลี (*Yasuhikotakia modesta*) - ล่างสุด และปลาหมู หรือปลาแข้วไก้ (*Yasuhikotakia helodes/spp.*) - 4 ตัวบน

ตารางที่ 4 ข้อมูลชนิดปลา การพบ และการอพยพของปลาในห้วยขะยุง (บ้านสนามชัย และบ้านบุ่ง)

ชื่อปลา		การพบและการอพยพของปลา	
ชื่อวิทยาศาสตร์	**ชื่อท้องถิ่น**	**หมู่บ้านสนามชัย**	**หมู่บ้านบุ่ง**
Bagarius yarrelli	ปลาแข้ (Pla khae)	ไม่พบปลาชนิดนี้/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	พบหนึ่งตัว (0.3 ก.ก.)/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา
Belodontichthys truncatus	ปลาขบ (Pla khop)	พบจำนวนน้อยมาก (1.7 ก.ก.)/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	ไม่พบในรายการบันทึก/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา
Bagrichthys macropterus and Bagrichthys macracanthus	ปลาดุกมูล/ปลาดุกทุ่ง (Pla dook mun / pla dook thung)	พบจำนวนไม่มาก (7.05 ก.ก.)/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	ปัจจุบันพบจำนวนน้อยมาก (0.49 ก.ก.)/ แต่พบในปริมาณมากก่อนมีเขื่อน/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา
Hemibagrus wyckioides	ปลาเคิง (Pla kheung)	พบจำนวนเล็กน้อย (3.6 ก.ก.)	พบจำนวนน้อยมาก (1.7 ก.ก.)
Hemibagrus cf. spilopterus/wyckii	ปลากด/ ปลากดซวง/ ปลากดหม้อ (Pla kot/ Pla kot suang/ Pla kot maw)	พบในปริมาณมาก (343.42 ก.ก.)/ เป็นปลาอพยพในท้องถิ่น	พบในปริมาณพอสมควร (63.24 ก.ก.)/ เป็นปลาอพยพในท้องถิ่น/ เชื่อว่าได้รับผลกระทบจากเขื่อนหัวนา และพบชนิดปลาเหล่านี้ ได้แก่ ปลาหลาด ปลาอีด ปลาฮากกล้วย และปลาแก้วในจำนวนมากขึ้น
Mystus spp.	ปลาขะแยง (Pla khayaeng)	พบในปริมาณมากพอควร (100.42 ก.ก.)/ เป็นปลาอพยพในท้องถิ่น	พบในปริมาณไม่มากนัก (15.2 ก.ก.)/ เป็นปลาอพยพในท้องถิ่น
Wallago leeri	ปลาคูน (Pla khoon)	ไม่พบปลาชนิดนี้ แต่เคยจับได้ในอดีต ปัจจุบันไม่พบแล้ว	ไม่พบปลาชนิดนี้
Wallago attu	ปลาค้าว (Pla khao)	พบในปริมาณไม่มากนัก (10.2 ก.ก.)/ แต่ก่อนพบมากปัจจุบันน้อยลงไปมาก	ไม่พบปลาชนิดนี้

ชื่อปลา		การพบและการอพยพของปลา	
ชื่อวิทยาศาสตร์	**ชื่อท้องถิ่น**	**หมู่บ้านสนามชัย**	**หมู่บ้านบุ่ง**
Pangasius gigas	ปลาบึก (Pla beuk)	ไม่พบปลาชนิดนี้และไม่เคยจับได้	ไม่พบปลาชนิดนี้และไม่เคยจับได้
Pangasius sanitwongsei	ปลาลื่ม/ ปลาหลิ่ง (Pla leum/ Pla ling)	ไม่พบปลาชนิดนี้และไม่เคยจับได้/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	ไม่พบปลาชนิดนี้และไม่เคยจับได้/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา
Pangasius bocourti	ปลายาง/ ปลาหอย/ ปลาหนู (Pla yang/ Pla hoi/ Pla Noo)	ไม่เคยจับได้/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	ไม่เคยจับได้/ อาจเป็นปลาถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา
Helicophagus waandersii	ปลาหนู (Pla noo)	จับได้พอสมควร (28.34 ก.ก.)/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	จับได้น้อย (4.86 ก.ก.)/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา
Pangasius hypophthalmus	ปลาสวาย (Pla swai)	จับได้พอควร (18.3 ก.ก.) เชื่อว่าเป็นปลาหลุดออกมาจากบ่อปลาเลี้ยง/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	จับได้ไม่น้อย (5.1 ก.ก.) เชื่อว่าเป็นปลาหลุดออกมาจากบ่อปลาเลี้ยง/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา
Pangasius krempfi	ปลาซวย (Pla suay)	จับได้น้อยมาก (1.3 ก.ก.)/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	จับไม่ได้เลย/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา
Pangasius conchophilus	ปลาเผาะ (Pla pho)	จับได้น้อยมาก (1.8 ก.ก.)/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนาพบปลา/ลูกผสมเรียกว่า “ปลามรกต” เป็นปลาเลี้ยงในกระชัง (1.5 ก.ก.)	จับไม่ได้เลย/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา
Pangasius larnaudii	ปลาปึ่ง (Pla peung)	พบพอสมควร (35.16 ก.ก.)/ เป็นทั้งปลาธรรมชาติและปลาเลี้ยงที่เป็นปลาลูกผสม/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	จับได้พอสมควร (25.9 ก.ก.)/ เป็นทั้งปลาธรรมชาติและปลาเลี้ยงที่เป็นปลาลูกผสม/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา

ชื่อปลา		การพบและการอพยพของปลา	
ชื่อวิทยาศาสตร์	**ชื่อท้องถิ่น**	**หมู่บ้านสนามชัย**	**หมู่บ้านบุ่ง**
Pangasius macronema/ pleurotaenia/ Laides sp.	ปลายอน (Pla yawn)	พบในปริมาณมากพอควร (84.59 ก.ก.)/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	พบในปริมาณมาก (76.3 ก.ก.)/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา
Pangasius polyuranodon	ปลายอนหยวก (Pla yawn yuak)	พบในปริมาณน้อยมาก (0.3 ก.ก.)/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	ไม่พบปลาชนิดนี้
Micronema apogon	ปลาสงัว (Pla sa-ngooa)	ไม่พบปลาชนิดนี้และไม่เคยจับได้	ไม่พบปลาชนิดนี้และไม่เคยจับได้
Micronema bleekeri	ปลานางเงิน (Pla nang ngeun/ Pla kayt)	พบในปริมาณน้อย (3.6 ก.ก.)/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	ไม่พบปลาชนิดนี้
Micronema micronema	ปลานาง (Pla nang)	พบในปริมาณมาก (186.06 ก.ก.)/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล/ บางส่วนเกิดจากเขื่อนหัวนาที่มีการใช้เขื่อนเมื่อไม่กี่ปีมานี้	พบในปริมาณมากพอควร (61.23 ก.ก.)
Hemisilurus mekongensis	ปลานางแดง (Pla nang daeng)	ไม่พบปลาชนิดนี้และไม่เคยจับได้	ไม่พบปลาชนิดนี้และไม่เคยจับได้
Anguilla marmorata	ปลาไหลไฟฟ้า (Pla lai fai fa)	ไม่พบปลาชนิดนี้และไม่เคยจับได้	ไม่พบปลาชนิดนี้และไม่เคยจับได้
Osphronemus exodon	ปลาเหม่น/ ปลาเม่น (Pla men)	ไม่พบปลาชนิดนี้และไม่เคยจับได้	ไม่พบปลาชนิดนี้และไม่เคยจับได้
Boesemania microlepis	ปลากวง (Pla kooang)	ไม่พบปลาชนิดนี้และไม่เคยจับได้	ไม่พบปลาชนิดนี้และไม่เคยจับได้
Probarbus jullieni	ปลาอีสก (Pla ee sok)	จับได้บ้าง (9.8 ก.ก.)/ เชื่อว่าเป็นปลาหลุดมาจากบ่อปลาเลี้ยง	ไม่พบปลาชนิดนี้

ชื่อปลา		การพบและการอพยพของปลา	
ชื่อวิทยาศาสตร์	**ชื่อท้องถิ่น**	**หมู่บ้านสนามชัย**	**หมู่บ้านบุ่ง**
Catlocarpo siamensis	ปลากะโฮ่/ ปลากะมัน (Pla kaho/ Pla saho/ Pla Kaman)	จับได้พอควร (30.7 ก.ก.)/ อาจหลุดมาจากบ่อปลาเลี้ยง	ไม่พบปลาชนิดนี้
Mekongina erythrospila	ปลาสะอี (Pla sa-ee)	ไม่พบปลาชนิดนี้ และไม่เคยจับได้	ไม่พบปลาชนิดนี้และ ไม่เคยจับได้
Labeo sp. and Bangana behri	ปลาหว่าซวง/ ปลาหว่าหน่านอ (Pla wa suang/ Pla wa na no)	ไม่พบปลาชนิดนี้ และไม่เคยจับได้	ไม่พบปลาชนิดนี้ และไม่เคยจับได้
Morulius barbatula	ปลาอีตู๋ (Pla ee tu)	จับได้ปริมาณมาก (299.59 ก.ก.)/ บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ส่วนหนึ่งถูกปิดกั้นโดย เขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	จับได้พอควร (35.13 ก.ก.) บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ส่วนหนึ่งถูกปิดกั้นโดย เขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา
Morulius chrysophekadion	ปลาอีก่ำ (Pla ee kam)	บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ส่วนหนึ่งถูกปิดกั้นโดย เขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ส่วนหนึ่งถูกปิดกั้นโดย เขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา
Scaphognathops bandanensis and *Scaphognathops stejnegeri*	ปลาปากเปี่ยน (Pla pak pian)	ไม่พบปลาชนิดนี้ และไม่เคยจับได้	ไม่พบปลาชนิดนี้ และไม่เคยจับได้
Hypsibarbus spp.	ปลาปาก (Pla pak)	พบในปริมาณมาก (568.46 ก.ก.)/ บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ส่วนหนึ่งถูกปิดกั้นโดย เขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา/ บางส่วนเป็นปลาเลี้ยง และปลาธรรมชาติ	พบในปริมาณพอควร (65.45 ก.ก.)/ บางส่วนเป็น ปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็น ปลาอพยพ/ ส่วนหนึ่งถูกปิดกั้น โดยเขื่อนปากมูลและ เขื่อนหัวนา/ บางส่วนเป็น ปลาเลี้ยงและปลาธรรมชาติ

ชื่อปลา		การพบและการอพยพของปลา	
ชื่อวิทยาศาสตร์	**ชื่อท้องถิ่น**	**หมู่บ้านสนามชัย**	**หมู่บ้านบุ่ง**
Cosmochilus harmandi	ปลาหมากบาน (Pla mak ban)	พบในปริมาณน้อย (1.8 ก.ก.)/ ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูล	ไม่พบปลาชนิดนี้
Paralaubuca typus	ปลาแตบ/ ปลาแปบ (Pla taep/ Pla paep)	พบในปริมาณมาก (150.26 ก.ก.)/ บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ปลาที่อพยพในหน้าแล้ง ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	พบในปริมาณไม่มากนัก (7.03 ก.ก.)/ บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ปลาที่อพยพในหน้าแล้ง ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา
Gymnostoma spp.	ปลาส่อย/ ปลาส่อยหางนาก (Pla soi/ (Pla soi hang nak	พบในปริมาณมาก (556.68 ก.ก.)/ บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ปลาที่อพยพในหน้าแล้ง ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	พบในปริมาณพอควร (49.73 ก.ก.)/ บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ปลาที่อพยพในหน้าแล้ง ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา
Labiobarbus leptochilus	ปลาคุยลาม (Pla khuay lam)	พบในปริมาณมาก (530.04 ก.ก.)/ บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ปลาที่อพยพในหน้าแล้งถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	พบในปริมาณพอควร (24.05 ก.ก.)/ บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ปลาที่อพยพในหน้าแล้งถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา
Cirrhinus microlepis	ปลาพอน (Pla phawn)	ไม่เคยพบปลาชนิดนี้/ เคยจับได้ แต่หายไปหลังจากเขื่อนปากมูล	ไม่พบปลาชนิดนี้และไม่เคยจับได้
Thynnichthys thynnoides	ปลากุ่ม (Pla kum)	พบในปริมาณมาก (1,447.69 ก.ก.)/ แต่หลังจากการหยุดบันทึกข้อมูลปลาในต้นปี 2560 จำนวนของปลาชนิดนี้ลดลงไปมาก	พบในปริมาณมาก (236.27 ก.ก.)

ชื่อปลา		การพบและการอพยพของปลา	
ชื่อวิทยาศาสตร์	**ชื่อท้องถิ่น**	**หมู่บ้านสนามชัย**	**หมู่บ้านบุ่ง**
Puntioplites falcifer	ปลาสะกาง/ ปลาเก้ง (Pla sakang/ Pla kaeng)	พบในปริมาณมาก (790.84 ก.ก.)/ บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ปลาที่อพยพในหน้าแล้ง ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	พบในปริมาณมาก (385.88 ก.ก.)/ บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ปลาที่อพยพในหน้าแล้งถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา
Barbodes alatus	ปลาเหล็กไฟ/ ปลาบักมง/ปลาหางแดง (Pla lek fai/ Pla bak mong/ Pla hang daeng)	พบในปริมาณมาก (203.97 ก.ก.)/ บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ปลาที่อพยพในหน้าแล้ง ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	พบในปริมาณพอควร (36.84 ก.ก.)/ บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ปลาที่อพยพในหน้าแล้งถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา
Cyclocheilichtys enoplos	ปลาโจก/ ปลาจอก (Pla jok/ Pla jawk)	พบในปริมาณมาก (181.39 ก.ก.) บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ปลาที่อพยพในหน้าแล้ง ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	พบในปริมาณน้อย (12.3 ก.ก.)/ บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ปลาที่อพยพในหน้าแล้ง ถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา
Tenualosa thibaudeaui	ปลาหมากผาง (Pla mak phang)	พบในปริมาณน้อย (1 ก.ก.)	ไม่พบปลาชนิดนี้
Yasuhikotakia modesta	ปลาเขียบไก้/ ปลาแขบไก้/ ปลาแข่วไก้/ ปลาหมู (Pla moo/ Pla moo man/ Pla kheo kai)	พบในปริมาณมากพอควร (59.65 ก.ก.)/ บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ปลาที่อพยพในหน้าแล้งถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	พบในปริมาณน้อยมาก (1.53 ก.ก.)/ บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ปลาที่อพยพในหน้าแล้งถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา
*Yasuhikotakia helodes/*spp.	ปลาสาลี (Pla sale)	พบในปริมาณพอควร (16.35 ก.ก.)/ บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ปลาที่อพยพในหน้าแล้งถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	บางส่วนเป็นปลาท้องถิ่น บางส่วนเป็นปลาอพยพ/ ปลาที่อพยพในหน้าแล้งถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา

ชื่อปลา		การพบและการอพยพของปลา	
ชื่อวิทยาศาสตร์	**ชื่อท้องถิ่น**	**หมู่บ้านสนามชัย**	**หมู่บ้านบุ่ง**
Brachiris/ Achiroides sp./ spp.	ปลาลิ้นหมา/ ปลาป่าน (Pla lin ma/ Pla pan)	พบในปริมาณพอควร (15.19 ก.ก.)	ไม่พบปลาชนิดนี้
Setipinna melanchor	ปลาแมว (Pla meow)	พบในปริมาณเล็กน้อยมาก (0.11 ก.ก.)/ อาจเพราะถูกปิดกั้นโดยเขื่อนปากมูลและเขื่อนหัวนา	ไม่พบปลาชนิดนี้
Macrochirichthys macrochirus	ปลาฮางพ่า/ ปลากะลับพ่า (Pla hang pha/ Pla kadap pha)	ไม่พบปลาชนิดนี้	ไม่พบปลาชนิดนี้

แผนภาพที่ 4 แสดงสรุปข้อมูลชนิดและปริมาณปลา บ้านสนามชัย ตำบลห้วยขะยุง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

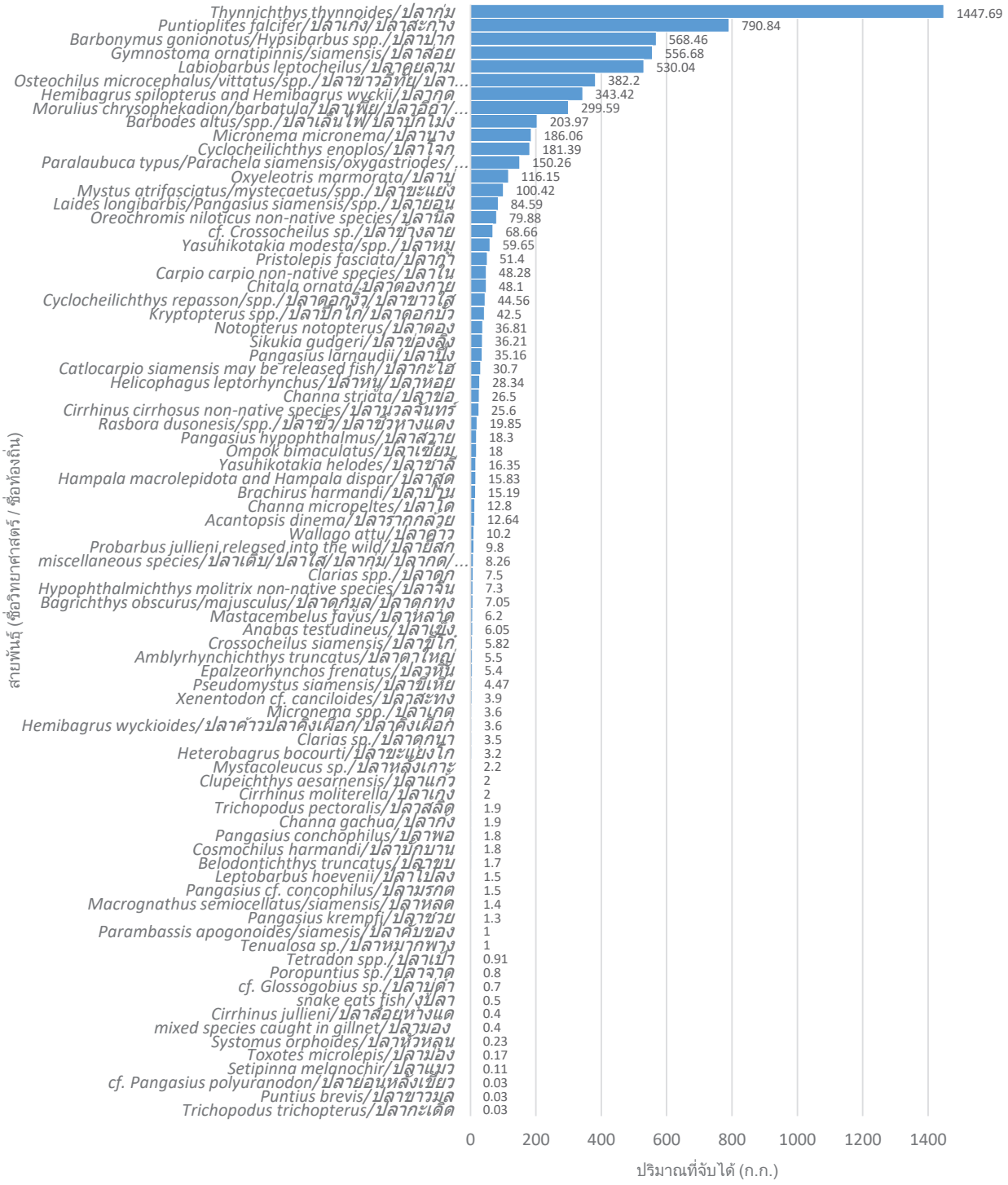

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 23 “ตุ้มปลากด” “ตุ้มลาน” และ “ตุ้มใหญ่” (ซ้ายไปขวา) ของชาวบ้านสนามชัย

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 24 ชาวประมงรอหว่าน “แห” จับปลาบริเวณท้ายประตูระบายน้ำเขื่อนหัวนา

แผนภาพที่ 5 แสดงสรุปข้อมูลชนิดและปริมาณปลา บ้านบุ่ง ตำบลโนนกาเล็น อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี

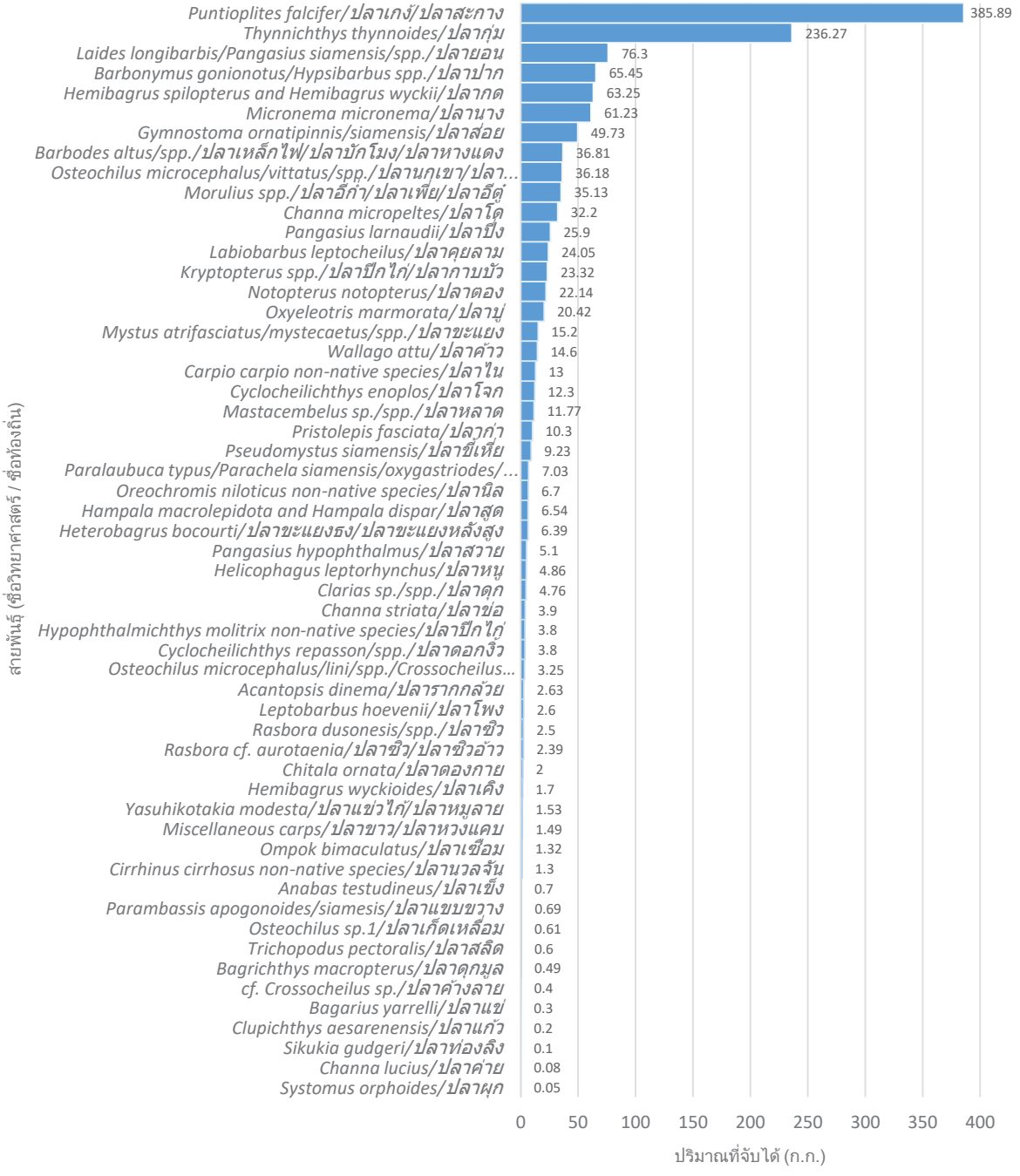

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 25 ชาวบ้านบุ่งกับ “มอง” สำหรับจับปลารากกล้วย (ฮากก้วย) บริเวณน้ำตื้นในลำห้วยขะยุง ซึ่งปัจจุบันอยู่ไกลจากหมู่บ้านขึ้นไปทางเหนือน้ำมากกว่า 10 กิโลเมตร

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 26 กลุ่มชาวบ้านบุ่งกระหน่ำฟาดน้ำด้วยไม้ไผ่หมายไล่ปลาให้ว่ายเข้าติดมอง ในกิจกรรมการประมงที่เรียกในภาษาท้องถิ่นว่า “ไลม่อง (ไล่มอง)”

3.2.2 ข้อมูลปลาหมู่บ้านละลาย (บริเวณต้นน้ำห้วยขะยุง)

บ้านละลายเป็นหมู่บ้านตั้งอยู่ติดกับพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรัก ชาวบ้านพูดภาษาเขมรท้องถิ่นซึ่งแตกต่างไปจากภาษาเขมรที่ใช้ในประเทศกัมพูชา จากการบันทึกข้อมูลปลาของอาสาสมัครชาวบ้านที่หาปลาในลำห้วยขะยุงบริเวณพื้นที่ใต้น้ำตกวังใหญ่ พบว่า ปลาที่จับได้ในรอบสองปีมีจำนวน 29 ชนิด แต่ปริมาณปลาที่พบมีจำนวนไม่มากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับบ้านสนามชัยและบ้านบุ่ง ปลาที่พบมีปริมาณมากที่สุด คือ ปลากด โดยในรอบสองปีมีปริมาณรวมกัน 293.2 กิโลกรัม ปลาชนิดอื่น ๆ ที่พบรอง ๆ ลงมา ได้แก่ ปลาอีไท ปลาจาด ปลาช่อน ปลาจอยลอย ปลาปลาก่า ปลาชิว ปลาหลาด ปลาขาวและปลาตอง (ดูตารางที่ 5 และแผนภาพที่ 6) นอกจากนี้จากการสำรวจในพื้นที่เหนือน้ำตกวังใหญ่ที่อยู่ในเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรัก (Baird et.al., 2018) พบว่า ปลาบางชนิดที่อยู่ในลำน้ำตอนล่างไม่พบในเขตพื้นที่เหนือวังใหญ่ที่อยู่ในเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรัก เช่น ปลากด ปลาจอยลอย ปลาก่า ปลาตอง ปลานิล ปลาหมอ ปลาสูด ปลาบู่ ปลาเซือม ปลาจีน ปลาเขง ปลาพวง ปลาตะเพียน และปลาหัวหลุน (ดูตารางที่ 5)

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 27 น้ำตกวังใหญ่ในช่วงหน้าแล้ง

ตารางที่ 5 ข้อมูลชนิด และปริมาณปลาที่พบในห้วยขะยุงพื้นที่บ้านละลาย

ชื่อปลา			ปริมาณ/ การพบ	
ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อท้องถิ่น (ไทย/อีสาน)	ชื่อท้องถิ่น (เขมร)	พื้นที่ใต้น้ำตกวังใหญ่	พื้นที่เหนือน้ำตกวังใหญ่ (ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ)
Hemibagrus spilopterus	ปลากด (Pla kot)	ไตรยชลาง (Trey chalang)	239.2 กิโลกรัม	ไม่พบปลาชนิดนี้ หรือไม่มีในรายการบันทึก
Osteochilus hasselti	ปลาอีไท (Pla ee thai)	ไตรยกรก (Trey grok)	195.6 กิโลกรัม	พบปลาชนิดนี้ และมีในรายการบันทึก
Poropuntius cf. normani	ปลาจาด (Pla Jat)	ไตรยสวาย (Trey sawai)	153.2 กิโลกรัม	พบปลาชนิดนี้ และมีในรายการบันทึก
Channa striata	ปลาช่อน (Pla chawn)	ไตรยปะตวก (Trey patuak)	93.88 กิโลกรัม	พบปลาชนิดนี้ และมีในรายการบันทึก
Channa lucius	ปลาจอยลอย Pla joyloy	ไตรยกันจวน (Trey kanjuan)	72.45 กิโลกรัม	ไม่พบปลาชนิดนี้ หรือไม่มีในรายการบันทึก
Pristolepis fasciata	ปลาก่า (Pla ka)	ไตรยกันตรอบ (Trey kantrawp)	56.23 กิโลกรัม	ไม่พบปลาชนิดนี้ หรือไม่มีในรายการบันทึก
Rasbora cf. paviana	ปลาซิว (Pla sieu)	ไตรยจันวา (Trey janwa)	55 กิโลกรัม	พบปลาชนิดนี้ และมีในรายการบันทึก
Mastacemblus favus	ปลาหลาด (Pla lat)	ไตรยกะจิง (Trey kajing)	46.85 กิโลกรัม	พบปลาชนิดนี้ และมีในรายการบันทึก
Systomus rhombeus and other species?	ปลาขาว (Pla khao)	ไตรยซอ (Trey saw)	35.8 กิโลกรัม	พบปลาชนิดนี้ และมีในรายการบันทึก
Notopterus notopterus	ปลาตอง (Pla tong)	ไตรยสลาด (Trey salat)	33.12 กิโลกรัม	ไม่พบปลาชนิดนี้ หรือไม่มีในรายการบันทึก
Oreochromis niloticus (non-native)	ปลานิล (Pla nin)	ไตรยนิล (Trey nin)	30.8 กิโลกรัม	ไม่พบปลาชนิดนี้ หรือไม่มีในรายการบันทึก
Soft shelled turtles	ตะพาบ (Taphap)	กันเทอย (Kantheuay)	29.5 กิโลกรัม	มีในรายการบันทึก แต่ไม่พบปลาชนิดนี้
Monopterus albus	ปลาไหล (Pla lai)	อันดุง (Ndoong)	30.8 กิโลกรัม	มีในรายการบันทึก แต่ยังไม่พบปลาชนิดนี้
Anabas testudineus	ปลาหมอ (Pla maw)	ไตรยเกรง (Trey kraing)	13.2 กิโลกรัม	ไม่พบปลาชนิดนี้ หรือไม่มีในรายการบันทึก
Pseudomystus siamensis	ปลาตะหาน/ ปลาขี้เหี่ย (Pla thahan/ Pla khi hia)	ไตรยกันจอกจรี (Trey kanjawk jree)	10.45 กิโลกรัม	มีในรายการบันทึก แต่ยังไม่พบปลาชนิดนี้

ชื่อปลา			ปริมาณ/ การพบ	
ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อท้องถิ่น (ไทย/อีสาน)	ชื่อท้องถิ่น (เขมร)	พื้นที่ใต้น้ำตกวังใหญ่	พื้นที่เหนือน้ำตกวังใหญ่ (ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ)
Hampala dispar/spp.	ปลาสูด (Pla soot)	ไตรยสัก (Trey sak)	8.4 กิโลกรัม	ไม่พบปลาชนิดนี้ หรือไม่มีในรายการบันทึก
Oxyeleotris marmorata	ปลาบู่ (Pla boo)	ไตรยดันลอง (Trey danlong)	7.45 กิโลกรัม	ไม่พบปลาชนิดนี้ หรือไม่มีในรายการบันทึก
Ompok bimaculatus	ปลาเซือม (Pla seuam)	ไตรยตะโอน (Trey ta on)	6.5 กิโลกรัม	ไม่พบปลาชนิดนี้ หรือไม่มีในรายการบันทึก
Cf. Osteochilus brachynopteroides	ปลากะบอก (Plakabawk)	ไตรยกะจารล (Trey pakajal)	3.1 กิโลกรัม	พบปลาชนิดนี้ และมีในรายการบันทึก
Clarias cf. batrachus	ปลาดุก (Pla dook)	ไตรยแนง Trey neng)	1.4 กิโลกรัม	พบปลาชนิดนี้ และมีในรายการบันทึก
Hypophthalmichthys molitrix (non-native)	ปลาจีน (Pla jin)	ไตรยจีน (Trey jin)	1.3 กิโลกรัม	ไม่พบปลาชนิดนี้ หรือไม่มีในรายการบันทึก
Macrobranchium sp. (shrimp)	กุ้งหิน (Kung hin)	กัมเปือ (Kampeu)	1 กิโลกรัม	พบปลาชนิดนี้ และมีในรายการบันทึก
Puntioplites cf. falcifer	ปลาเขง (Pla keng)	ไตรยกันจา (Trey kanja)	0.8 กิโลกรัม	ไม่พบปลาชนิดนี้ หรือไม่มีในรายการบันทึก
Xenentodon cancila	ปลาพวง (Pla phuang)	ไตรยกันตูง (Trey Kantoong)	0.6 กิโลกรัม	ไม่พบปลาชนิดนี้ หรือไม่มีในรายการบันทึก
Hypsibarbus sp./spp. (non-native?)	ปลาตะเพียน (Pla taphian)	ไตรยตะเพียน (Trey taphian)	0.5 กิโลกรัม	ไม่พบปลาชนิดนี้ หรือไม่มีในรายการบันทึก
Cf. Labeo rohita (non-native)	ปลาหัวหลูน (Pla hualoon)	ไตรยหัวลูน (Trey hualoon)	0.36 กิโลกรัม	ไม่พบปลาชนิดนี้ หรือไม่มีในรายการบันทึก
Channa limbata	ปลากั้ง (Pla kang)	ไตรยกะซัน (Trey kasan)	0.1 กิโลกรัม	พบปลาชนิดนี้ และมีในรายการบันทึก
Trichopodus trichopterus	ปลากะดี่/ ปลากะเดิด (Pla kradee/ Pla kadeut)		-	พบปลาชนิดนี้ แต่ไม่มีในรายการบันทึก
Nemacheilus planiceps	ปลาอีดซาย (Pla it sai)		-	พบปลาชนิดนี้ แต่ไม่มีในรายการบันทึก

แผนภาพที่ 6 แสดงสรุปข้อมูลชนิดและปริมาณปลา บ้านละลาย ตำบลละลาย อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ

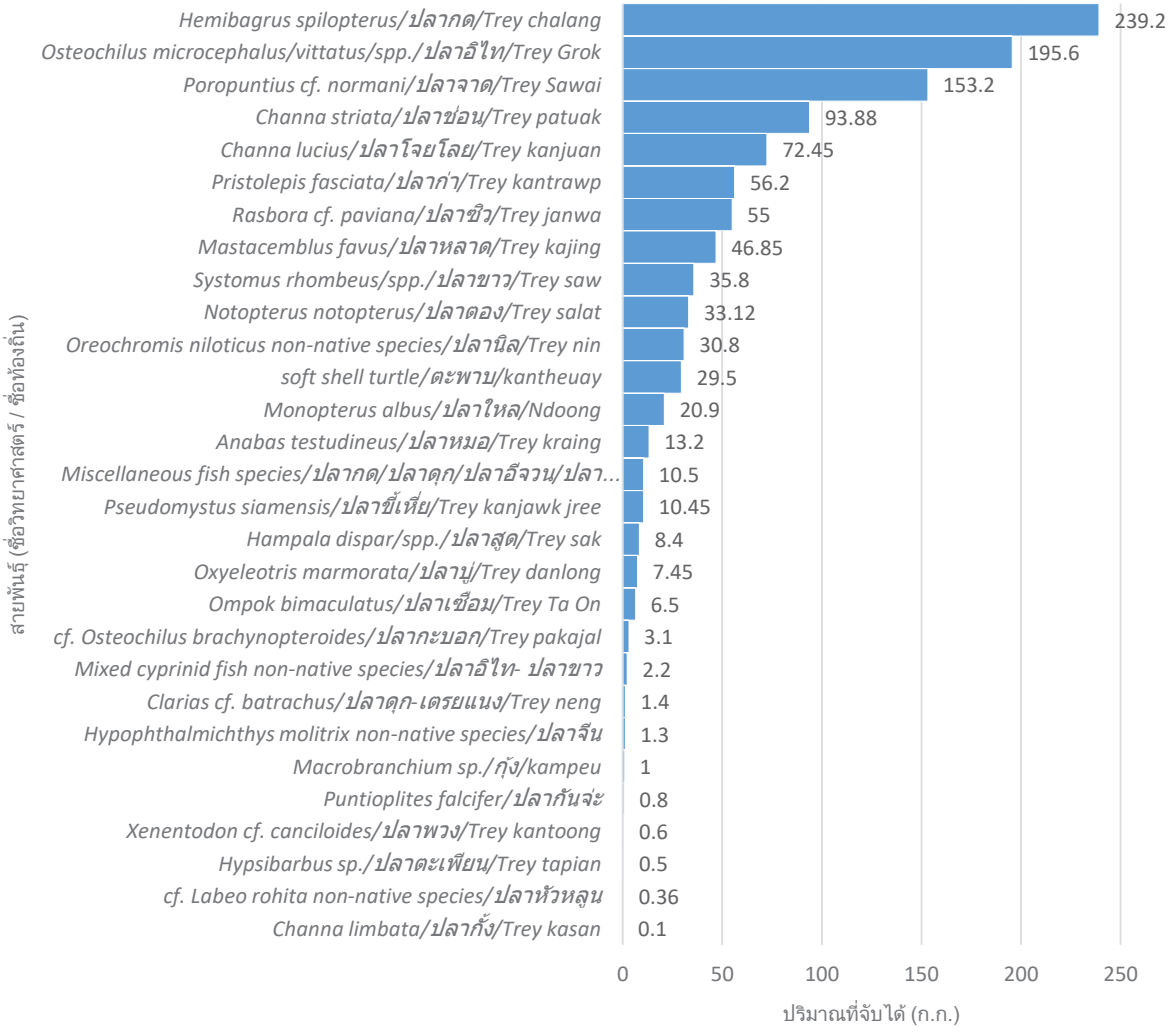

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 28 “เลื้อน (อีจู้)” สำหรับจับปลาไหลของชาวบ้านละลาย

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 29 ชาวบ้านละลายกับ “มอง” สำหรับหาปลาของครอบครัว

บทที่ 4
การบริโภคปลาในลำน้ำสาขาย่อยของแม่น้ำโขง

นักวิจัยได้ศึกษาการบริโภคปลาในหมู่บ้านดุมใหญ่ ตำบลดุมใหญ่ อำเภอม่วงสามสิบ ซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้ออยู่ริมลำเซบก และบ้านบุ่ง ตำบลโนนกาเล็น อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งตั้งอยู่ริมห้วยขะยุง โดยลำน้ำทั้งสองแห่งนี้นับเป็นลำน้ำสาขาสำคัญของแม่น้ำมูลที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูลที่สร้างแล้วเสร็จตั้งแต่ปี 2536 เป็นต้นมา แม้ว่าหมู่บ้านทั้ง 2 แห่งจะตั้งอยู่ไกลออกไปจากเขื่อนปากมูลมากกว่า 100 กิโลเมตร และต่อมายังได้รับผลกระทบจากเขื่อนบ้านโอด (ในกรณีบ้านดุมใหญ่) และเขื่อนหัวนา (ในกรณีบ้านบุ่ง) ด้วย อย่างไรก็ตามผู้คนที่อาศัยอยู่ในบ้านดุมใหญ่และบ้านบุ่งจำนวนมากยังคงดำรงชีวิตอยู่ด้วยการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น ผลกระทบที่เกิดขึ้นและการยังคงพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติถือเป็น 2 ปัจจัยสำคัญที่จะช่วยสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงด้านการบริโภคปลาที่กำลังดำเนินอยู่ในชุมชนริมลำน้ำสาขาหลาย ๆ แห่ง และเป็นเหตุผลสำคัญของการเลือกพื้นที่ดังกล่าวสำหรับการศึกษาการบริโภคปลา

บ้านดุมใหญ่ ตั้งอยู่ริมลำเซบก ห่างจากตัวอำเภอม่วงสามสิบประมาณ 20 กิโลเมตร ปัจจุบันแบ่งแยกการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน มีประชากรตั้งบ้านเรือนอยู่ 337 หลังคาเรือน จำนวน 1,237 คน เป็นชาย 631 คน และหญิง 606 คน โดยมีพื้นที่ชุมชนรวมกัน 7,143.75 ไร่ ในจำนวนนี้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมจำนวน 4,954 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 69.35 ของพื้นที่ชุมชน พื้นที่ที่เหลือราว 2,000 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าที่ส่วนใหญ่จะถูกน้ำท่วมในช่วงฤดูน้ำหลาก หรือเรียกว่า “ป่าบุ่งป่าทาม” ซึ่งชาวบ้านใช้สำหรับหากินตามธรรมชาติ ทั้งกรณีผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช้เนื้อไม้ (เช่น เห็ด หน่อไม้ ไข่มดแดง) และเป็นพื้นที่สำหรับการหาปลา ทั้งนี้การสร้างฝายดินกั้นลำเซบกในพื้นที่ทางด้านทิศใต้ของชุมชนที่เรียกว่า ฝายคึกฤทธิ์ ทำให้ชาวบ้านดุมใหญ่มีน้ำใช้และมีพื้นที่สำหรับการหาปลาได้ตลอดทั้งปี นับตั้งแต่ประมาณปี 2518 เป็นต้นมา

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 30 ฝายคึกฤทธิ์ (แนวต้นตาล) กั้นลำเซบกในเขตบ้านดุมใหญ่ สร้างโดยแรงงานชาวบ้านภายใต้โครงการเงินผันในสมัยรัฐบาล มรว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

ส่วนบ้านบุ่งตั้งอยู่ริมลำห้วยขะยุง ห่างจากตัวอำเภอสำโรงประมาณ 20 กิโลเมตร และห่างจากบ้านห้วยขะยุงซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่เคยเป็นแหล่งค้าข้าวและสินค้าเกษตรสำคัญของจังหวัดอุบลราชธานี ประมาณ 10 กิโลเมตร ปัจจุบันมีมีประชากรอาศัยอยู่ 186 หลังคาเรือน จำนวน 841 คน เป็นชาย 418 คน หญิง 423 คน โดยมีพื้นที่ชุมชนรวมกัน 3,125 ไร่ ในจำนวนนี้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมประมาณ 2,900 ไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 92 ของพื้นที่ชุมชน ขณะที่ลำห้วยขะยุงและพื้นที่ป่าริมลำห้วยเป็นพื้นที่หากินตามธรรมชาติที่สำคัญของชุมชน อย่างไรก็ตามนับตั้งแต่มีการเก็บกักน้ำของเขื่อนหัวนาเมื่อปี 2557 ทำให้ระดับน้ำในลำห้วยขะยุงที่ไหลผ่านพื้นที่ของชุมชนกลายสภาพเป็นอ่างเก็บน้ำที่มีระดับน้ำสูงตลอดปี ชาวบ้านบุ่งจึงต้องปรับรูปแบบวิธีการหาปลาในลำห้วยขะยุงซึ่งเป็นแห่งหาปลาหลักของชุมชนตลอดระยะเวลา 3 ปีที่ผ่านมา

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 31 ห้วยขะยุงบริเวณบ้านบุ่ง ซึ่งปัจจุบันมีน้ำระดับน้ำสูงตลอดปี เนื่องจากการเก็บกักน้ำของเขื่อนหัวนา

ตารางที่ 6 รายชื่ออาสาสมัครบันทึกข้อมูลการบริโภค

ชื่อ-สกุล	ชุมชน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	ลำน้ำ	สมาชิกครอบครัว (คน)
นางลุนลา พันธุมา	ดุมใหญ่	ดุมใหญ่	ม่วงสามสิบ	อุบลราชธานี	ลำเซบก	8
นายสมบัติ โกษฐา	ดุมใหญ่	ดุมใหญ่	ม่วงสามสิบ	อุบลราชธานี	ลำเซบก	6
นางสุรณี กันยาสุด	ดุมใหญ่	ดุมใหญ่	ม่วงสามสิบ	อุบลราชธานี	ลำเซบก	4
นางคล่อง วลัยรัตน์	ดุมใหญ่	ดุมใหญ่	ม่วงสามสิบ	อุบลราชธานี	ลำเซบก	1
นางบัวบาน คงสุข	ดุมใหญ่	ดุมใหญ่	ม่วงสามสิบ	อุบลราชธานี	ลำเซบก	2
นายวิเชียร พิศชวนชม	ดุมใหญ่	ดุมใหญ่	ม่วงสามสิบ	อุบลราชธานี	ลำเซบก	2
นางบุษราภรณ์ น้อยวรรณะ	บุ่ง	โนนกาเล็น	สำโรง	อุบลราชธานี	ห้วยขะยุง	7
นางนิรันด์ กติยะวงศ์	บุ่ง	โนนกาเล็น	สำโรง	อุบลราชธานี	ห้วยขะยุง	5
นางถาวร เจริญรัตน์	บุ่ง	โนนกาเล็น	สำโรง	อุบลราชธานี	ห้วยขะยุง	2
นางแสงจันทร์ สาลีอาจ	บุ่ง	โนนกาเล็น	สำโรง	อุบลราชธานี	ห้วยขะยุง	6
นางมะลิ อ่อนคำบง	บุ่ง	โนนกาเล็น	สำโรง	อุบลราชธานี	ห้วยขะยุง	4
นางวันดี ถินนางรอง	บุ่ง	โนนกาเล็น	สำโรง	อุบลราชธานี	ห้วยขะยุง	4

ผู้วิจัยโดยความช่วยเหลือของผู้นำชุมชนได้คัดเลือกอาสาสมัครเพื่อบันทึกข้อมูลการบริโภคอาหารในครัวเรือนของอาสาสมัครเองจำนวน 12 ราย จากบ้านดุมใหญ่ และบ้านบุ่งชุมชนละ 6 ราย โดยให้บันทึกอาหารทุกชนิดที่บริโภคในแต่ละมื้อทุกวัน เป็นเวลา 1 ปี นับตั้งแต่ 1 สิงหาคม 2558 ถึง 31 กรกฎาคม 2559 โดยในเบื้องต้นกำหนดให้จำแนกตามฐานะทางเศรษฐกิจรวย จน ปานกลาง กลุ่มละ 2 คน ตามการนิยามจัดแบ่งกันเองของชาวบ้านด้วย

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 32 การประชุมทำความเข้าใจกับอาสาสมัครบันทึกการบริโภค บ้านดุมใหญ่

ตารางที่ 7 ปริมาณการบริโภคปลาและอาหารโปรตีนอื่นของครัวเรือนอาสาสมัครบันทึกข้อมูลฯ

หน่วย: กิโลกรัม

ประเภท	บ้านดุมใหญ่			บ้านบุ่ง			รวม		
	ปริมาณ	เฉลี่ย/ครัวเรือน	เฉลี่ย/ครัวเรือน	ปริมาณ	เฉลี่ย/ครัวเรือน	เฉลี่ย/คน	ปริมาณ	เฉลี่ย/ครัวเรือน	เฉลี่ย/คน
ปลาน้ำจืด	948.45	158.08	41.24	872.80	145.47	31.17	1,821.25	151.77	35.71
สัตว์น้ำจืดอื่น	584.11	97.35	25.40	375.88	62.65	13.42	959.99	80.00	18.82
อาหารทะเล	198.66	33.11	8.64	248.15	41.36	8.86	446.81	37.23	8.76
เนื้อสัตว์	1,066.25	177.71	46.36	907.25	151.21	32.40	1,973.50	164.46	38.70
ไข่	239.98	40.00	10.43	262.28	43.71	9.37	502.26	41.86	9.85

หมายเหตุ: ไข่ขนาดกลางน้ำหนักประมาณ 0.06 ก.ก. ต่อ 1 ฟอง

4.1 การบริโภคปลาบ้านดุมใหญ่

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 33 ก้อยปลาใส่มดแดง
อาหารพื้นบ้านซึ่งข้อมูลการแพทย์ระบุว่าเป็นหนึ่งในปัจจัยเสี่ยงสำคัญของโรคมะเร็งตับและถุงน้ำดี

ข้อมูลที่ได้จากการบันทึกการบริโภคในกรณีบ้านดุมใหญ่ พบว่า ครัวเรือนอาสาสมัครจำนวน 6 ครัวเรือน ซึ่งมีสมาชิกรวมกัน 23 คน บริโภคปลารวมกัน 948.45 กิโลกรัม หรือเท่ากับ 40.83 กิโลกรัม/คน/ปี (ดูตารางที่ 7) คิดเป็นร้อยละ 31 ของอาหารโปรตีนทั้งหมด และเมื่อ

นับรวมอาหารโปรตีนจากสัตว์น้ำธรรมชาติอื่นเข้าไปด้วย ยิ่งทำให้ปลาและสัตว์น้ำจืดกลายเป็นแหล่งอาหารโปรตีนหลักที่สำคัญมากที่สุด กล่าวคือ มีสัดส่วนร่วมกันคิดเป็นครึ่งหนึ่งของอาหารโปรตีนทั้งหมด (ดูแผนภาพที่ 7) ขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาถึงแหล่งที่มาของปลาและสัตว์น้ำจืด พบว่า 3 ใน 4 หรือร้อยละ 75 หาได้จากแหล่งน้ำธรรมชาติ (ดูแผนภาพที่ 8) ในที่นี้คือ ลำเซบก ลำห้วย และหนองที่เชื่อมต่อกับลำเซบกนั่นเอง ซึ่งล้วนเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์เป็นแหล่งหาอาหารหรือสามารถเข้าถึงได้ด้วยตนเอง โดยที่ร้อยละ 81 ได้มาจากการหาโดยสมาชิกของครัวเรือนหรือญาติพี่น้อง และร้อยละ 19 ของปลาและสัตว์น้ำจืดที่นำมาเป็นอาหารทั้งหมดได้มาจากการซื้อขายในระหว่างสมาชิกของชุมชนเองและพ่อค้าแม่ค้า (ดูแผนภาพที่ 9)

แผนภาพที่ 7 สัดส่วนการบริโภคปลาและอาหารโปรตีนอื่น (บ้านดุมใหญ่)

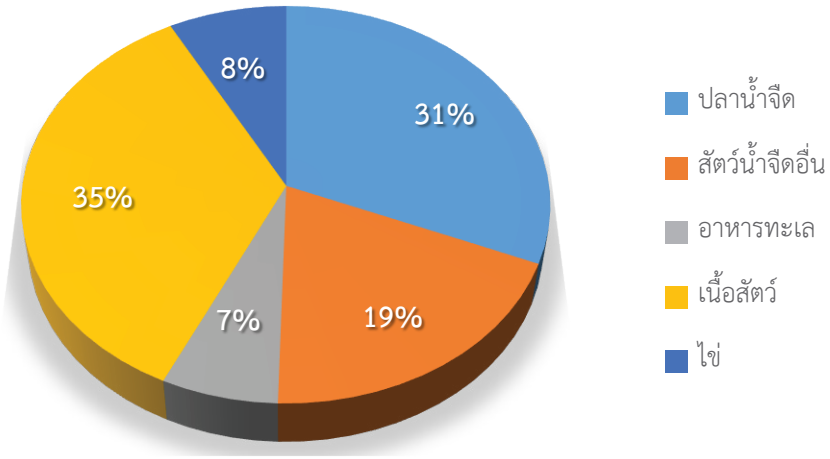

ตารางที่ 8 ปริมาณการบริโภคปลาและสัตว์น้ำอื่น (บ้านดุมใหญ่)

หน่วย: กิโลกรัม

	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	รวม
ปลาธรรมชาติ	91.05	95.80	67.50	35.90	37.50	53.90	48.90	79.00	65.50	50.50	33.30	52.60	**711.45**
สัตว์น้ำธรรมชาติ	15.53	31.96	60.90	47.60	52.45	58.10	35.95	48.20	60.35	61.60	55.03	52.34	**580.01**
ปลาเลี้ยง	14.10	22.30	14.80	20.70	27.20	20.60	12.90	4.70	21.90	29.30	18.90	20.30	**227.70**
ปลา/สัตว์ทะเล	13.49	9.31	11.18	12.84	15.24	18.42	5.44	5.41	10.95	28.96	34.11	36.94	**202.26**
รวม	**134.17**	**159.37**	**154.38**	**117.04**	**132.39**	**151.02**	**103.19**	**137.31**	**158.70**	**170.36**	**141.34**	**162.18**	**1,721.42**

แผนภาพที่ 8 สัดส่วนการบริโภคปลาและสัตว์น้ำอื่น (บ้านดุมใหญ่)

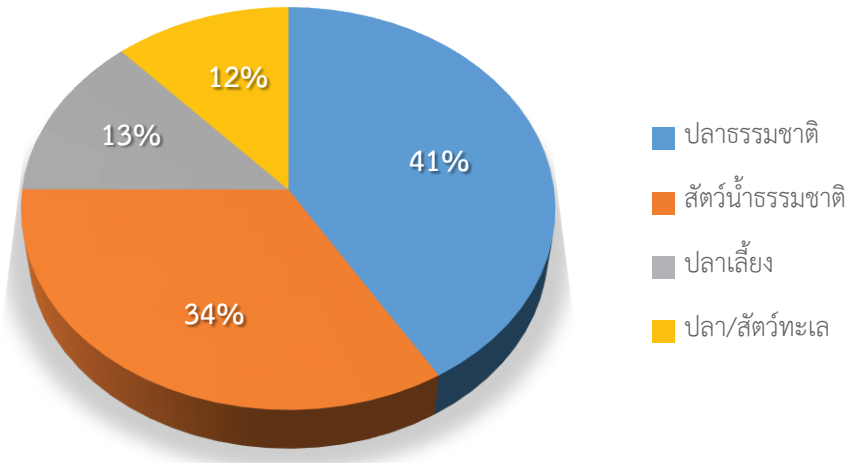

แผนภาพที่ 9 สัดส่วนการบริโภคปลาและสัตว์น้ำจืดธรรมชาติ (บ้านดุมใหญ่) จำแนกตามการได้มา

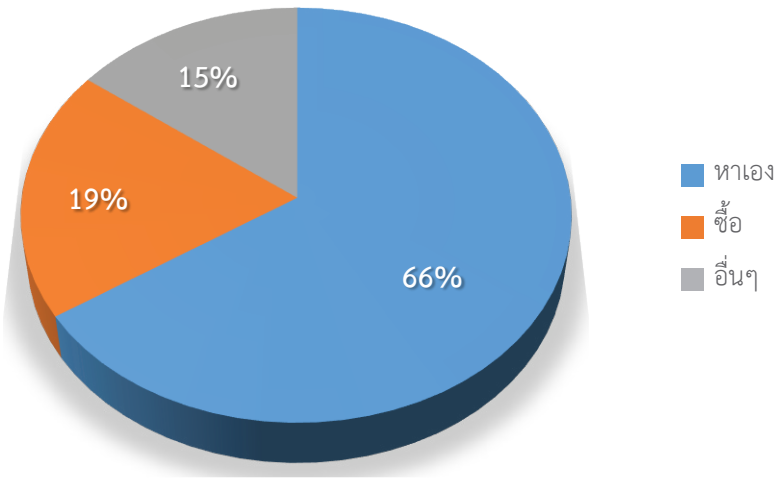

4.2 การบริโภคปลาบ้านบุ่ง

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 34 วงอาหารกลางวันของคนหาปลา

ในกรณีบ้านบุ่ง พบว่า ครัวเรือนอาสาสมัครซึ่งมีสมาชิกรวมกันจำนวน 28 คน บริโภคปลาในรอบหนึ่งปีจำนวน 864.40 กิโลกรัม หรือเท่ากับ 30.87 กิโลกรัม/คน/ปี (ดูตารางที่ 7) คิดเป็นร้อยละ 33 ของอาหารโปรตีนทั้งหมด และมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 47 เมื่อนับรวมอาหารโปรตีนจากสัตว์น้ำธรรมชาติอื่นเข้าไปด้วย (ดูแผนภาพที่ 10) โดยปลาและสัตว์น้ำส่วนใหญ่ร้อยละ 71 หรือเกือบ 3 ใน 4 หาได้จากลำห้วยขะยุงและแหล่งน้ำธรรมชาติในชุมชนนั่นเอง (ดูแผนภาพที่ 11) แม้ว่าการบริโภคเนื้อสัตว์จากหมู ไก่ วัว อาหารทะเล และไข่ ซึ่งส่วนใหญ่ต้องใช้เงินในการซื้อหามีสัดส่วนรวมกันสูงกว่า หรือเท่ากับร้อยละ 53 ของอาหารโปรตีนทั้งหมด แต่ก็สามารถกล่าวได้ว่าปลาและสัตว์น้ำจืดก็ยังคงเป็นแหล่งอาหารโปรตีนที่สำคัญสำหรับคนในชุมชน โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาถึงการเป็นอาหารที่สามารถหาได้เองจากธรรมชาติภายในชุมชนโดยไม่ต้องใช้การลงทุนมากนัก และทุกครอบครัวสามารถเข้าถึงได้โดยอาศัยองค์ความรู้ท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดกันมา ดังจะเห็นได้จากการที่ปลาและสัตว์น้ำจืดถึงร้อยละ 91 มีที่มาจากการหาเองของสมาชิกในครอบครัว (ดูแผนภาพที่ 12) ดังนั้นการรักษาสภาพธรรมชาติที่เอื้ออำนวยให้ปลาอาศัยอยู่ได้ย่อมหมายถึงหลักประกันทางด้านความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนด้วย

แผนภาพที่ 10 สัดส่วนการบริโภคปลาและอาหารโปรตีนอื่น (บ้านบุ่ง)

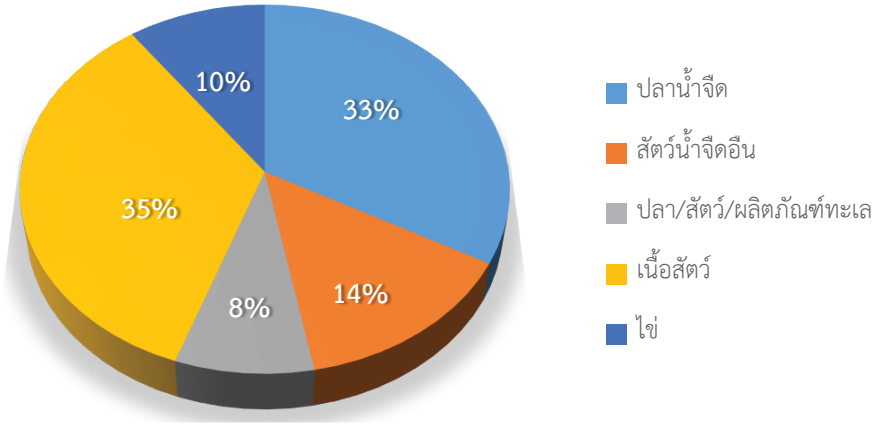

ตารางที่ 9 ปริมาณการบริโภคปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ (บ้านบุ่ง)

หน่วย: กิโลกรัม

	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	รวม
ปลาธรรมชาติ	28.90	49.40	67.40	39.20	53.50	61.40	69.20	62.30	71.40	67.70	47.50	28.70	**646.60**
สัตว์น้ำอื่น	25.20	18.10	19.43	24.35	43.05	39.75	54.50	48.85	30.80	18.10	18.95	28.70	**369.78**
ปลาเลี้ยง	21.00	9.80	13.80	8.90	17.00	27.50	17.80	9.80	21.30	11.30	17.00	42.60	**217.80**
ปลา/สัตว์ทะเล	17.88	9.00	21.00	20.90	35.15	9.60	12.70	20.20	23.00	12.30	6.10	17.80	**205.63**
รวม	**92.98**	**86.30**	**121.63**	**93.35**	**148.70**	**138.25**	**154.20**	**141.15**	**146.50**	**109.40**	**89.55**	**117.80**	**1,439.81**

แผนภาพที่ 11 สัดส่วนการบริโภคปลาและสัตว์น้ำอื่น (บ้านบุ่ง)

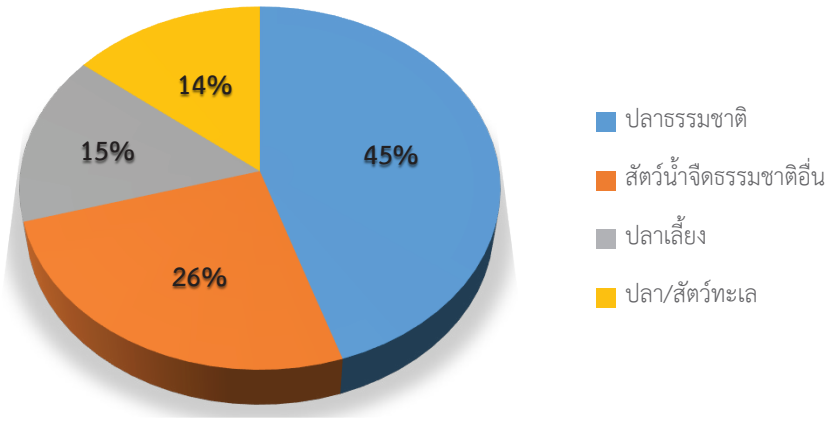

แผนภาพที่ 12 สัดส่วนการบริโภคปลาและสัตว์น้ำจืดธรรมชาติ (บ้านบุ่ง) จำแนกตามการได้มา

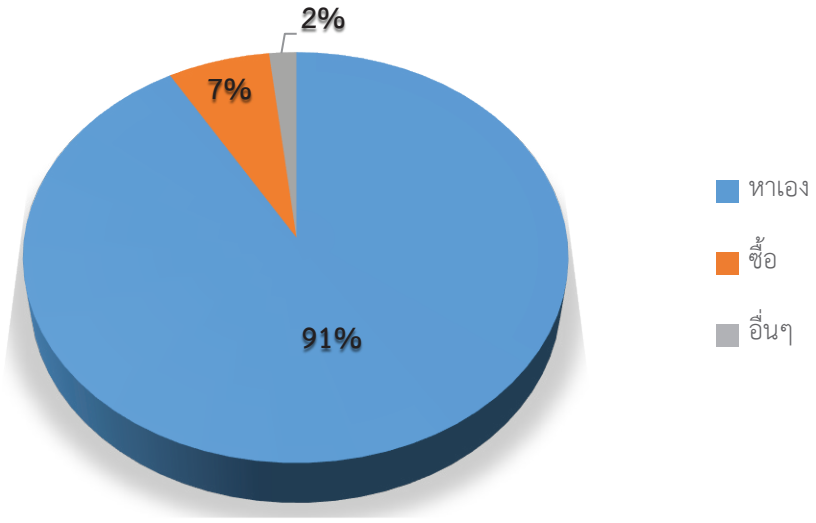

บทที่ 5
แนวทางการบริหารจัดการประมงพื้นบ้านอย่างยั่งยืน

5.1 ความสำคัญของปลาต่อวิถีชีวิตและระบบนิเวศ

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 35 ปลาเป็นแหล่งอาหารโปรตีนที่สำคัญของคนในชนบท

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชนิด ปริมาณปลา การบริโภคปลา และการสัมมนาร่วมกันระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประมงพื้นบ้านในลำเซบกและห้วยขะยุง สะท้อนให้เห็นว่าปลายังมีความสำคัญมากต่อการดำรงชีพของชาวบ้านในหลายมิติ ดังนี้

1. ปลาตามธรรมชาติเป็นอาหารโปรตีนที่สำคัญ และนอกจากชาวบ้านได้สารอาหารที่ดีมีประโยชน์แล้วปลาธรรมชาติยังมีรสชาติดีด้วย

2. ปลาเป็นรายได้เสริมที่สำคัญ ทั้งนี้นอกจากบริโภคในครัวเรือนแล้ว ชาวบ้านยังนำปลาที่ได้ขายในหมู่บ้านและตลาดท้องถิ่นเพื่อสร้างรายได้เสริมของครัวเรือน ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยหามาเพื่อเลี้ยงชีพเป็นหลัก กลับกลายเป็นหาเพื่อขายมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านเองมีศักยภาพหรือทางเลือกในการบริโภคอาหารจำพวกหมู ไก่ เนื้อ หรือการใช้จ่ายอื่น ๆ ในชีวิตประจำวันมากขึ้น

3. ปลาช่วยลดค่าใช้จ่ายของครัวเรือนด้านการซื้ออาหารของครัวเรือน เนื่องจากไม่ต้องนำเงินที่ได้มาซื้ออาหารปลาเพราะชาวบ้านยังหาได้เอง

4. ปลาเป็นเครื่องมือเชื่อมความสัมพันธ์ในชุมชน กล่าวคือ ชาวบ้านมักนำปลาที่หามาได้แบ่งปันเพื่อนบ้าน ไม่ว่าจะเป็นญาติพี่น้อง คนข้างบ้าน หรือแม้แต่นำไปฝากให้กับคนรู้จักต่างหมู่บ้าน ทำให้ปลาเป็นเสมือนสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวบ้าน

5. ปลาช่วยรักษาระบบนิเวศแม่น้ำและธรรมชาติ เพราะชาวบ้านมีประสบการณ์และเห็นว่าหากน้ำและสิ่งแวดล้อมยังมีความอุดมสมบูรณ์ย่อมมีปลาสำหรับการบริโภคและการสร้างรายได้อีกทั้งรักษาระบบนิเวศอีกด้วย

5.2 ปัญหาของการหาปลาและประมงพื้นบ้านในปัจจุบัน

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 36 ลำห้วยขะยุงช่วงหน้าแล้ง บริเวณหลังฟาร์มเลี้ยงหมูแห่งหนึ่ง

ชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาต่างมีความเห็นคล้ายกัน กล่าวคือ ปริมาณปลาที่จับได้น้อยลงมากเมื่อเปรียบเทียบกับในอดีต ปลาขนาดใหญ่หลายชนิดลดน้อยลงและบางชนิดสูญพันธุ์ไป ซึ่งมีที่มาจากหลายสาเหตุดังต่อไปนี้

1. ปัญหาน้ำเสียทำให้ปลาตาย เนื่องจากการปล่อยน้ำเสียและสิ่งปฏิกูลลงในลำน้ำ ทั้งจากฟาร์มเลี้ยงสัตว์ โรงงานอุตสาหกรรม และชุมชน ดังกรณีการปล่อยน้ำเสียลงของโรงงานแป้งมันสำปะหลังลงในห้วยตามายในเขตอำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของห้วยขะยุง เมื่อปี 2555 ซึ่งสร้างผลกระทบถึงพื้นที่ลำห้วยขะยุงตอนล่างเขตบ้านบุ่งด้วย รวมถึงกรณีที่อาหารปลาตกค้างจากการเลี้ยงปลาในกระชัง ซึ่งสร้างผลกระทบที่รุนแรงมากขึ้นในพื้นที่ที่มีการกักเก็บน้ำของเขื่อนทำให้น้ำไหลระบายได้ช้าลง ส่งผลให้น้ำบริเวณดังกล่าวเกิดการเน่าเสีย

2. การใช้สารเคมีในการทำการเกษตรมากขึ้น ทำให้สารเคมีบนเปื้อนลงน้ำ

3. ป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์ถูกบุกรุกและทำลาย โดยเฉพาะป่าบุ่งป่าท่ามที่เป็นแหล่งอนุบาลพันธุ์ปลา ทำให้แหล่งเพาะพันธุ์ และอาศัยของสัตว์น้ำวัยอ่อนลดลงดังปัจจุบัน

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 37 การก่อสร้างฝาย หรือเขื่อน ขนาดต่าง ๆ ขวางลำน้ำกำลังเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง (ในภาพเป็นการก่อสร้างฝายบ้านสะพุง กั้นห้วยขะยุง เขตอำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ)

4. เขื่อนและฝายที่ตั้งในลำน้ำสาขาหลักและสาขาย่อย ทั้งในกรณีเขื่อนปากมูล เขื่อนหัวนา และฝายบ้านโอด เป็นอุปสรรคต่อการอพยพเคลื่อนย้ายของปลา โดยเฉพาะในฤดูกาลปลาอพยพช่วงต้นฤดูฝน หรือแม้แต่ช่วงฤดูแล้งซึ่งมีปลาหลายชนิดเข้ามาวางไข่

การสร้างเขื่อนยังทำให้น้ำไม่ไหลตามธรรมชาติ เกิดภาวะน้ำขัง ทำให้เกิดเห็บปลาและพยาธิปลาจำนวนมาก ขณะเดียวกันปลาที่อาศัยอยู่ในบริเวณอ่างเก็บน้ำมักมีรสชาติไม่อร่อย นอกจากนี้การเปิด-ปิดเขื่อนยังส่งผลกระทบต่อชาวประมงที่เลี้ยงปลาในกระชังในลำน้ำอีกด้วย โดยการปิดน้ำมักสร้างผลกระทบทำให้ปลาตายเป็นจำนวนมากบ่อยครั้ง

5. กรณีโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยขะยุงที่คาดว่าจะมีการก่อสร้างในพื้นที่ต้นน้ำห้วยขะยุง สร้างความวิตกกังวลเกี่ยวกับการสูญเสียที่ดินทำกินของชาวบ้านละลาย บ้านก่อ และบ้านโนนมีชัย โดยอ่างเก็บน้ำจะท่วมทำลายพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติซึ่งปัจจุบันส่วนใหญ่มีชาวบ้านเข้าใช้ประโยชน์เป็นพื้นที่ทางการเกษตรประมาณ 2,000 ไร่ และยังจะก่อให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรักที่มีความอุดมสมบูรณ์อีกกว่า 1,500 ไร่ ต้นไม้ใหญ่ซึ่งมีคุณค่าด้านการอนุรักษ์และบางต้นมีขนาดรอบวงประมาณ 400 - 500 เซนติเมตร จะได้รับความเสียหายกว่า 3,000 ต้น และสัตว์บางชนิด เช่น จิ้งจกน้ำ รวมทั้งปลาบางชนิดซึ่งเป็นปลาที่มีลักษณะโดดเด่นในพื้นที่จะสูญเสียถิ่นที่อยู่อาศัยและเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ เช่น ปลาสูด

5.3 แนวทางการพัฒนาประมงพื้นบ้านให้ยั่งยืน

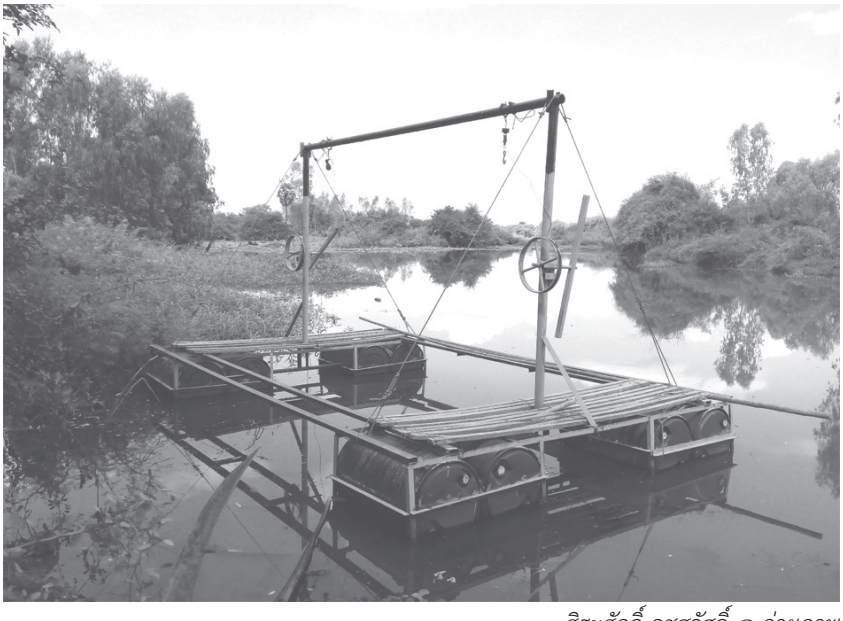

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 38 “ขาโฮเทค” เครื่องมือประมงที่ชาวบ้านดุมใหญ่ประยุกต์ใช้ “ขา” แบบดั้งเดิมติดตั้งเข้ากับแพและรอกทุ่นแรง

แนวทางการจัดการการประมงพื้นบ้านให้ยั่งยืนนั้นจะต้องคำนึงถึงอนาคตและเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อการบริโภคในครัวเรือน วิถีชุมชน และระบบนิเวศที่สมบูรณ์ของแม่น้ำสาขา ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือของภาครัฐ ชาวบ้าน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นอย่างมาก จากการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “ความสำคัญของประมงพื้นบ้านในลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขงในประเทศไทย” เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2560 มีข้อเสนอเกี่ยวกับแนวทางการจัดการประมงพื้นบ้านอย่างยั่งยืน ดังนี้

1. ลดการใช้สารเคมีในการทำการเกษตรของชาวบ้าน เนื่องจากในปัจจุบันในการทำนาพบว่า ชาวบ้านใช้สารเคมีทั้งปุ๋ยหรือยาฆ่าหญ้าต่าง ๆ มาเป็นส่วนหนึ่งในการทำนาและการทำเกษตร เมื่อมีการใช้อย่างแพร่หลาย ก็ย่อมส่งผลให้มีสารปนเปื้อนไหลปะปนสู่ลำน้ำ

2. หยุดการบุกรุกหรือสร้างแนวกั้นเขตป่า และพื้นที่ชุ่มน้ำ (บุ่งป่าทาม) ซึ่งมีผู้เข้าไปบุกพื้นที่ป่าในการทำนาและปลูกยูคาฯ โดยร่วมกันอนุรักษ์ป่าบุ่งป่าทามให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ดังเดิม เพื่อที่จะเป็นแหล่งให้ปลามาเพาะพันธุ์ได้ โดยการศึกษาข้อมูลสร้างการเรียนรู้ เกี่ยวกับเรื่องความสำคัญของป่าบุ่งป่าทาม และ สร้างเวทีการเรียนรู้เกี่ยวกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นรัฐ เอกชน และชุมชน ในเรื่องการให้ความสำคัญของปลา แหล่งน้ำ สิ่งแวดล้อม ที่ควรร่วมกันแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน

3. สร้างเวทีการเรียนรู้เกี่ยวกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นรัฐ เอกชน และชุมชน ในเรื่องการให้ความสำคัญของปลา แหล่งน้ำ สิ่งแวดล้อม ที่ควรร่วมกันแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน

4. การบริหารจัดการเขื่อนและฝายในลำน้ำสาขาหลักและสาขาย่อยของแม่น้ำโขงให้สอดคล้องกัน เช่น แจ้งชาวบ้านที่อาศัยในลำน้ำสาขาให้ทราบล่วงหน้าสำหรับการเปิดปิดประตูเขื่อนเพื่อที่ชาวบ้านจะได้เก็บกู้เครื่องมือทำมาหากิน เครื่องมือในการหาปลาได้ทันเป็นทัศนคติของคนใต้เขื่อนลำเซบก

5. สร้างระบบแจ้งเตือนล่วงหน้าให้กับชาวบ้านที่อยู่ในลำน้ำสาขาเกี่ยวกับวันเวลาการการเปิดปิดของประตูเขื่อนปากมูล และเขื่อนหัวนา ฝายบ้านโอด รวมทั้งสร้างระบบหรือช่องทางให้ชาวบ้านสามารถร้องเรียนปัญหาที่เกิดขึ้นได้ เช่น องค์กรหรือหน่วยงานที่ชาวบ้านสามารถร้องเรียนได้ เป็นต้น

6. มีความยืดหยุ่นในการบังคับใช้กฎหมายประมงฉบับใหม่ ชาวบ้านเสนอว่าให้ยึดหลักการ “อย่าให้คนหาเช้ากินค่ำเดือดร้อน” เพราะชาวบ้านทำการประมงเพื่อการบริโภคเท่านั้นและชาวบ้านเพียงใช้อุปกรณ์จับปลาที่มีความเหมาะสมกับขนาดของปลา ดังนั้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง

7. ส่งเสริม สนับสนุน และขยายการอนุรักษ์พันธุ์ปลาในพื้นที่ต่าง ๆ มากขึ้น เพราะชาวบ้านเห็นประโยชน์จากการดำเนินการดังกล่าวแลาวบ้านบางหมู่บ้านได้ดำเนินการในเรื่องนี้มาแล้ว เช่น การสร้างเขตอนุรักษ์ของชาวบ้านท้ายเขื่อนหัวนา ได้ดำเนินการมาแล้วเป็นระยะเวลา 3 ปี ซึ่งผลที่ได้จากการอนุรักษ์ คือ มีจำนวนปลาเพิ่มมากขึ้น สามารถหาปลาได้เป็นจำนวนมาก

8. การปล่อยชนิดพันธุ์ปลาและกุ้งในแม่น้ำควรคำนึงถึงสภาพแวดล้อมของลำน้ำแต่ละแห่งเพื่อเป็นการเพาะพันธุ์ที่มีประสิทธิภาพและให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์มากขึ้น

9. กรณีฝายห้วยขะยุง ชาวบ้านละลายที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบมากที่สุดเรียกร้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาทำการศึกษาผลกระทบโดยละเอียดรอบคอบและรอบด้าน ฟังเสียงประชาชนผู้ที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบให้มากที่สุด คำนึงถึงผลได้ผลเสียต่อชุมชนและระบบนิเวศเป็นหลักก่อนการตัดสินใจสร้างฝายดังกล่าว

5.4 สรุปและข้อเสนอแนะการจัดการประมงพื้นบ้านอย่างยั่งยืน

ศิระศักดิ์ คชสวัสดิ์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 39 เด็กน้อยอวดปลาที่จับได้

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ความสำคัญของประมงพื้นบ้านในลำน้ำสาขาย่อยของแม่น้ำโขงในประเทศไทย กรณีศึกษาลำเซบกและห้วยขะยุง” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิจัยข้อมูลประมงพื้นที่ในลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขงในประเทศไทย ได้แก่ ลำเซบก และห้วยขะยุง เพื่อนำข้อมูลมาแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับสถานการณ์ประมงพื้นบ้านระหว่างนักวิชาการ หน่วยงานราชการ และชาวประมง และเพื่อเสนอแนะเชิงนโยบายเรื่องการจัดการประมงพื้นบ้านอย่างยั่งยืนในลำน้ำสาขาแม่น้ำมูล ซึ่งผลการศึกษาโดยรวมพบว่า ปลามีความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างมาก เพราะชาวบ้านยังคงจับปลาและสามารถจับได้ในปริมาณที่มากพอสมควร จากลำน้ำสาขาของแม่น้ำมูลทั้งสองแห่ง และชาวบ้านนำปลาที่หาได้มาเป็นอาหาร สร้างรายได้ แลกเปลี่ยนและใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ อย่างไรก็ตามพบว่า ปลาที่มีมูลค่าสูงบางชนิด เช่น ปลาแข้ และปลาขบ ในลำน้ำทั้งสองได้สูญหายไป ดังจะเห็นได้จากการที่ชาวบ้านจับปลาสองชนิดนี้ไม่ได้เลยในกรณีปลาขบ และจับได้เพียงตัวเดียวกรณีปลาแข้ เช่นเดียวกันปลาที่มีมูลค่าสูงที่ยังคงพบเห็นอยู่ในลำน้ำ เช่น ปลาดุกมูล และพันธุ์ปลาอื่น ๆ หลายชนิดก็มีแนวโน้วว่าอาจสูญหายไปในอนาคต โดยที่ชาวบ้านในหลายพื้นที่วิเคราะห์ว่าสาเหตุสำคัญประการหนึ่งหนึ่งนั้นเกิดจากโครงการพัฒนาในลำน้ำที่ได้กีดขวางการอพยพของปลาตามฤดูกาล เช่น เขื่อนปากมูล เขื่อนหัวนา รวมทั้งฝายบ้านโอด นอกจากนี้ยังคาดว่าหากมีการก่อสร้างโครงการเขื่อนห้วยขะยุงที่ขึ้นในอนาคตจะก่อให้เกิดผลกระทบสำคัญต่อการอพยพของปลาในห้วยขะยุงด้วย ซึ่งสวนทางกับการอนุรักษ์พันธุ์ปลาและรักษาระบบนิเวศของลำน้ำสาขาที่จะเป็นการรักษาการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของชาวบ้านที่พึ่งพาแม่น้ำสาขาทั้งในปัจจุบันและอนาคต ดังนั้นคณะผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายดังต่อไปนี้

กนกวรรณ มะโนรมย์ @ ถ่ายภาพ

รูปที่ 40 การประชุมหารือกับกลุ่มชาวบ้าน

1. การประมงพื้นบ้านในแม่น้ำสาขาย่อยของแม่น้ำโขง (ในกรณีนี้ได้แก่ ลำเซบกและห้วยขะยุง) มีความสำคัญมาก ทั้งในแง่ที่เป็นแหล่งอาหารที่ชุมชนสามารถหาได้เองจากท้องถิ่น ดังจะเห็นได้จากการที่ชาวบ้านยังคงบริโภคปลาในสัดส่วนที่สูงมากในปัจจุบันเมื่อเปรียบเทียบกับอาหารชนิดอื่น และยังเป็นแหล่งรายได้สำคัญส่วนหนึ่งของหลายครอบครัวในพื้นที่เหล่านี้ ในขณะเดียวกันการทำประมงพื้นบ้านก็มีส่วนช่วยเกื้อหนุนให้เกิดการรักษาระบบนิเวศของลุ่มน้ำให้คงความอุดมสมบูรณ์ด้วย อย่างไรก็ตามที่ผ่านมาการศึกษาด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับลำน้ำสาขาย่อยยังมีค่อยข้างจำกัด จึงควรมีการศึกษาวิจัยลำน้ำสาขาย่อยในประเด็นต่าง ๆ อย่างจริงจังและต่อเนื่องเพิ่มมากขึ้น

2. แม่น้ำสาขาย่อยของแม่น้ำโขงมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าแม่น้ำมูลที่เป็นแม่น้ำสาขาหลัก จึงควรพิจารณาบริหารเขื่อนหรือฝายในแม่น้ำสาขาต่าง ๆ ในทุกระดับที่มีอยู่แล้วให้สอดคล้องกัน ได้แก่ เขื่อนปากมูล และเขื่อนหัวนา ซึ่งอยู่ในแม่น้ำมูลสายหลักและฝายชลประทานในลำน้ำสาขาในที่นี้ คือ ลำเซบกและห้วยขะยุง เช่น ฝายบ้านโอดในลำเซบก โดยคำนึงถึงการอนุรักษ์ประมงพื้นบ้านสำหรับการดำรงชีพของชาวบ้านและการรักษาระบบนิเวศประมงพื้นบ้านอย่างยั่งยืน เช่น ควรพิจารณากำหนดระยะเวลาการปิด-เปิดเขื่อนและฝาย ได้แก่ การปิด-เปิดประตูเขื่อนปากมูล การปิด-เปิดประตูเขื่อนหัวนาและการปิด-เปิดฝายบ้านโอด ให้สอดคล้องกับฤดูการอพยพของปลาในช่วงเดือนพฤษภาคมหรือมิถุนายนของทุกปี เป็นต้น

3. การดำเนินงานโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ ดังเช่น กรณีโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยขะยุงที่คาดว่าจะสร้างในห้วยขะยุงตอนบนในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าไม้ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรัก และสภาพสังคมเศรษฐกิจของชุมชนในพื้นที่ ดังนั้นจึงควรคำนึงถึงการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสังคมอย่างรอบด้านและเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนอย่างแท้จริงในกระบวนการศึกษาก่อนตัดสินใจการก่อสร้าง

เอกสารอ้างอิง

กรมชลประทาน, โครงการชลประทานอุบลราชธานี. (2555). **เอกสารสรุปการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยจังหวัดอุบลราชธานี.** เอกสารองค์ความรู้จากแผนการจัดการความรู้ ปี 2555 สำนักงานชลประทานที่ 7.

กรมชลประทาน, สำนักงานพัฒนาโครงการขนาดใหญ่. (2558). **โครงการพัฒนาแหล่งน้ำในบริเวณเชิงเขาพนมดงเร็ก จังหวัดบุรีรัมย์**. [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก http://lproject.rid.go.th/site/index.php/2015-06-11-04-03-40/126-2015-06-22-01-59-56/178-2015-06-22-04-00-46?showall= (วันที่เข้าถึงข้อมูล 31 กรกฎาคม 2560).

กิตตินันท์ วรอนุวัฒนกุล และคณะ. (2553). **แผนการใช้ที่ดินลุ่มน้ำสาขาลำเซบก.** สำนักนโยบายและแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (เอกสารวิชาการเลขที่ 72/05/53)

สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, สำนักกรรมาธิการ 3 (2558). **รายงานผลการศึกษาพิจารณาของคณะกรรมาธิการวิสามัญพิจารณาศึกษา ติดตาม และแก้ไขปัญหาการจัดการน้ำแบบบูรณาการ เรื่อง การพิจารณาศึกษาโครงการพัฒนาแหล่งน้ำอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อความมั่นคง และโครงการอื่น ๆ ที่มีความสำคัญ.** คณะกรรมาธิการวิสามัญพิจารณาศึกษา ติดตาม และแก้ไขปัญหาการจัดการน้ำแบบบูรณาการ สภานิติบัญญัติแห่งชาติ.

แอสดีคอน คอร์ปอเรชั่น, บริษัท. (2555). **การดำเนินการด้านการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลโครงการพัฒนาระบบคลังข้อมูล 25 ลุ่มน้ำ และแบบจำลองน้ำท่วมน้ำแล้ง: ลุ่มน้ำมูล.** กรุงเทพฯ: สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน).

Baird, Ian G., Chaiwut Grudpan And Kanokwan Manolom. (2018). **Local Fisheries and Fish Biodiversity on Thai Mekong Tributaries: Fish Biodiversity Survey in Phanom Dong Rak Wildlife Sanctuary, Sisaket Province, Thailand.** Unpublished manuscript, Ubon Ratchathani University, Ubon Ratchathani, Thailand.

Baird, Ian G., Vixay Inthaphaisy, Phongsavat Kisouvannalat, Bounpheng Phylaivanh & Bounhong Mounsouphom. (1999). **The Fishes of Southern Lao** (In Lao). Lao Community Fisheries and Dolphin Protection Project, Ministry of Agriculture and Forestry, Pakse, Lao PDR, 162 pp.

World Commission on Dam (WCD). (2000). **Dams and Development: A New Framework for Decision-Making.** Washington D.C.: World Bank.